

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Antonela Kerhoni

Katolički ženski tisak u Hrvatskoj na početku 20. stoljeća

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Ida Ograjšek Gorenjak

Zagreb, rujan 2017.

Sadržaj

1. Sažetak	2
2. Summary	2
3. Uvod – tema i inspiracija	3
4. Istraženost teme, izvori i literatura	4
5. Povijesni kontekst	7
5.1. Žensko pitanje na početku 20. stoljeća	7
5.2. Katolički pokret	13
6. <i>Za vjeru i dom i Ženska misao</i>	19
6.1. Kontekst u kojem nastaju	23
6.2. Ideje i pokretači	24
6.3. Struktura časopisa	28
7. Analiza časopisa	29
7.1. Stav prema vjeri	29
7.2. Stav prema političkim i društvenim događajima	33
7.2.1. Liberalizam	32
7.2.2. Modernizam	33
a) Umjetnost	33
b) Tijelo	34
7.3. Stav o hrvatskom tisku	36
7.3.1. „Prijateljski“ tisak	37
7.3.2. „Neprijateljski“ tisak	39
7.4. Stav prema ženskom pitanju	40
7.4.1. Žensko pravo glasa	46
7.5. Stav prema odgoju i obrazovanju	48
7.6. Ženske udruge i organizacije	52
7.7. Literarni radovi	55
8. Zaključak	57
9. Bibliografija	60
9.1. Izvori	60
9.2. Literatura	60

1. Sažetak

U ovom radu autorica analizira ženske katoličke časopise s početka 20. stoljeća, *Za vjeru i Dom* i *Žensku misao*, stavljajući ih u okvir aktualnih društvenih i političkih zbivanja u Hrvatskoj. Prvi dio analize obuhvaća kontekst u kojem nastaju, osnovne ideje i pokretače te strukturu oba časopisa. Nadalje, autorica analizira konkretne stavove i mišljenja časopisa o vjeri, društvenim i političkim promjenama, ženskom pitanju, odgoju i obrazovanju, kulturi, umjetnosti i književnosti, ali i prati razvoj ženskog katoličkog pokreta i organizacija. U radu se pokušava odgovoriti na pitanja kako su časopisi međusobno oblikovali pogled na glavne aktualne procese, u kojim stavovima se razilaze te koje ciljeve žele postići svojim radom. Analiza ženskih katoličkih časopisa je pokazala da su oba časopisa temeljila svoj rad na tradicionalnim kršćanskim načelima, ali je časopis *Za vjeru i dom* pokazivao izrazite antimodernističke tendencije, dok je *Ženska misao* u svojim stavovima bila puno umjerenija, nastojeći pomiriti liberalnije ideje sa kršćanskim vrijednostima.

Ključne riječi: ženski katolički časopisi, *Za vjeru i dom*, *Ženska misao*, katolički pokret, žensko pitanje

2. Summary

In this paper the author analyzes women's Catholic periodicals from the beginning of the 20th century, *Za vjeru i dom* and *Ženska misao*, placing them into historical context of current social and political developments in Croatia. The first part of the analysis includes the context in which the periodicals appear, their primary ideas and founders and the structure of both periodicals. In addition, the author analyzes specific views and opinions on religion, social and political changes, women's issues, education, culture, art and literature, but also follows the development of the women's Catholic movement and organizations. The paper tries to answer the questions how this journals have mutually shaped the viewpoint of major current issues, in which views they differ and which goals they want to achieve by their work. The analysis of women's Catholic journals has shown that both journals have based their work on traditional Christian principles, but *Za vjeru i dom* shows strong antimodernist tendencies, while *Ženska misao* is in their views much moderate and tries to reconcile the more liberal ideas with Christian values.

Key words: women's Catholic periodicals, *Za vjeru i dom*, *Ženska misao*, Catholic movement, women's issues

3. Uvod – tema i inspiracija

Inspiracija za temu „Katolički ženski tisak na početku 20. stoljeća“ leži u kombiniranoj želji za bavljenjem ženskim pitanjem, feminizmom te položajem obrazovanih žena u Hrvatskoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Razvoj ženskog pitanja kao i njihovog položaja te utjecaja u društvu moguće je pratiti putem tiska, jednim od mnogih pisanih izvora koji nam donose određenu sliku žena u prošlosti.

Ovim istraživanjem ponudit će se usporedba dva ženska katolička časopisa s početka stoljeća, a to su *Za vjeru i dom*, časopis koji je sa izlaženjem započeo na početku stoljeća i *Ženska misao*, koja počinje s radom neposredno nakon Prvog svjetskog rata. Riječ je o dva časopisa koja se vremenski nadovezuju te zastupaju istu svjetonazorsku i političku opciju, ali povremeno zauzimaju vrlo različite stavove prema suvremenim trendovima i položaju žene u društvu. Cilj rada je odrediti te razlike i sličnosti te ih smjestiti u kontekst tadašnjih događaja na političkoj i društvenoj sceni.

Tako će prva stavka ovog rada biti stavljanje potrebe za njihovim osnivanjem u kontekst povijesnih događaja i pojave ženskog pitanja te razvoja građanskog društva i hrvatskog katoličkog pokreta koji su važni radi shvaćanja društvenih prilika vremena. Obradit će se pitanje obrazovanja žena, koje je nerazdvojno s pojavom ženskog pitanja, kao i uloga Katoličke crkve i žena u Crkvi u Hrvatskoj na početku stoljeća. Osim toga, istaknut će se važnost Prvog svjetskog rata na našim prostorima budući da je njime došlo do redefiniranja rodni obrazaca.

Nadalje, na temelju časopisa napraviti će se usporedna analiza različitih članaka koji su u njima zastupljeni, pristupa pojedinog časopisa, tema kojima se bave i njihovih stavova prema aktualnim pitanjima, odnosa prema obrazovanju te angažmana i utjecaja žena u društvu te kako i da li su se ti stavovi razlikovali kroz obrađivano povijesno razdoblje, od početka stoljeća do iza Prvog svjetskog rata. Staviti će se naglasak i na urednice i suradnice časopisa te njihovu ulogu. Cilj rada je ponuditi usporedbu dvaju navedenih časopisa te potražiti odgovore na koji način su katolički ženski časopisi oblikovali pogled na određene aspekte društvenog i političkog života, komparirajući stajališta u kojima se podudaraju i razilaze.

4. Istraženost teme, izvori i literatura

Povijest žena kao glavna tematika znanstvene historiografije nije bila dugo zastupljena. Nedostatak interesa za bavljenjem ženskom povijesti proteže se dugi niz godina. Budući da su povijest pisali muškarci najzastupljenije su bile političke i vojne teme te je aktivna uloga žena kroz povijest bila uvelike zanemarena. Čitajući literaturu nameće se zaključak da su samo muškarci doprinijeli razvoju civilizacije, dok su se žene nalazile na marginama društva, iako su aktivno sudjelovale u svim povijesnim razdobljima. Tek u šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća istraživanje žena i njihove povijesti postaje značajnije historiografsko područje. Iako su muškarci autori većine pisanih povijesnih izvora, postoje mnogi zapisi o životima i djelovanju žena u obliku izvora za demografsku povijest, dnevnika, pisama, autobiografskih zapisa, listova, izvora za lokalnu povijest i slično.

U Hrvatskom se tisku ženski listovi počinju izdavati kasno u odnosu na europske ženske listove koji se javljaju već u 17. stoljeću. Tek krajem prve polovice 19. stoljeća u Zagrebu je počeo izlaziti prvi ženski list na njemačkom jeziku pod nazivom *Der Courier für Damen* ('Glasnik za dame') s podnaslovom *Nachrichten aus dem Bereich der Literatur, Kunst, Musik, Mode, des Theaters und geselligen Lebens aus allen vier Gegenden* ('Vijesti iz područja književnosti, umjetnosti, glazbe, mode, kazališta i društvenog života sa sve četiri strane svijeta'). List je izlazio tijekom 1840. godine kao besplatni prilog časopisa *Croatia*.¹ Nakon toga, izdavanje ženskih časopisa u Hrvatskoj možemo pratiti od prijelaza stoljeća, kada je počeo s izlaženjem prvi ženski modni časopis na hrvatskom jeziku, *Pariška moda, list za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad*. Izlazio je u Zagrebu od 1895. do 1907. godine te ponovno od 1920. do 1938.² Početkom stoljeća je izašao i list hrvatskih učiteljica namijenjen obitelji, pod nazivom *Domaće ognjište*. Prvi broj je izdan 1900. godine pod uredništvom učiteljica Marije Jambrišak i Jagode Truhelke, a tiskao ga je Hrvatski pedagoško – književni zbor.³ Broj ženskih časopisa u Hrvatskoj se naglo povećao u međuratnom razdoblju, kada ih je na prostoru Jugoslavije izlazilo preko trideset, različitih pristupa i sadržaja. Njihovom velikom broju su pogodovale liberalizacija društva i velike političke promjene nastale nakon Prvog svjetskog rata, koje su rezultirale promjenom rodni obrazaca i tradicionalne slike društva. Sve obrazovanije žene tako su postale metom tržišta, političkih

¹ Marina Čizmić-Horvat, „Ženski listovi u hrvatskom novinstvu“, *Riječ* 11(2005): 102.

² Vlatka Štimac, *Hrvatsko modno – odjevno nazivlje: jezična analiza modnih časopisa od 1918. do 1941.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2008), 11.

³ Danja Šilović Karić, „Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj,“ u *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman (Zagreb: Institut Ženska infoteka, 2004), 181.

skupina, religija i feminističkih pokreta koji su im putem tiska pokušavali nametnuti svoje ideje o aktualnostima.⁴ Ženski katolički časopisi pojavili su se kao rezultat katoličkog pokreta i pojave ženskog pitanja u Hrvatskoj, također na početku stoljeća. Svojim sadržajem nudili su ideje i stavove čitateljicama koje ćemo pokušati analizirati ovim radom te ih međusobno komparirati, dobivajući odgovore u kojim pitanjima se razilaze, a u kojim poklapaju, te kakav je međuodnos tema na koje pokušavaju odgovoriti. Časopisi kojima ćemo se baviti su prvi katolički ženski časopisi u Hrvatskoj *Za vjeru i dom* i *Ženska misao*. Glavni dio ovog istraživanja bit će usporedna analiza časopisa, dok će ostala korištena literatura pružiti okvir aktualnih događaja s posebnim naglaskom na položaj žena i katolički pokret.

Iako specijalna bibliografija hrvatskog ženskog tiska ne postoji, istraživanjima pojedinih hrvatskih ženskih listova bavile su se mnoge autorice. Danja Šilović Karić bavila se *Domaćim ognjištem* u članku „*Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj*“. Iako ga je u samom naslovu predstavila prvim ženskim listom u Hrvatskoj, autorica Marina Čizmić-Horvat se ne slaže s tim navodom. Marina Čizmić-Horvat autorica je članka „Ženski listovi u hrvatskom novinstvu“, u kojem raspravlja o stanju istraženosti ženskog tiska u Hrvatskoj te detaljno obrađuje ženski list *Der Courier für Damen*, kojeg navodi prvim ženskim listom u Hrvatskoj. Autorica u članku ističe kako se ženski listovi u istraživanjima većinom koriste kao izvori podataka o ženskom pitanju ili ženskom pokretu, dok ženski list kao medij, njegov povijesni razvoj i specifična novinska obilježja nisu u fokusu interesa istraživača. Ženski listovi mogu poslužiti i kao izvori za različita interdisciplinarna istraživanja. Vlatka Štimac bavila se lingvističkom analizom modnih časopisa u Hrvatskoj u knjizi *Hrvatsko modno – odjeveno nazivlje: jezična analiza modnih časopisa od 1918. do 1941.*, dok je Suzana Coha analizom i interpretacijom međuratnog *Ženskog lista* Marije Jurić Zagorke nastojala pokazati odnos reprezentacije moderniteta i reprezentacije ženskoga u članku „Konstrukcija i reprezentacija identiteta u Zagorkinom *Ženskom listu*“. Istraživanjem *Ženskog lista* bavila se i Marina Vujnović. U članku „The emergence of *Ženski list* in the context of interwar Croatia and the Bubikopf debate“ istražuje pojavu lista te analizira njegov sadržaj, ističući raspravu o „bubikopf“ ženskoj frizuri o kojoj se mnogo raspravljalo u listu u kontekstu simbolizma rodne nejednakosti. *Ženski list* služi autorici Marini Vujnović i kao izvor za knjigu *Forging the Bubikopf Nation: Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. Analizirajući nastanak, razvoj i gašenje lista kroz razdoblje od 1925. do 1939. godine, autorica odgovara na pitanja kako je list utjecao na svakodnevicu hrvatskih žena te objašnjava njegovu ulogu u

⁴ Ida Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji* (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 127-128.

razvoju potrošačkog društva. Za našu temu i ženski tisak u Hrvatskoj od velikog su značaja i knjiga Ide Ograjšek Gorenjak *Opasne iluzije: Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, u kojoj su obrađeni ženski listovi iz međuratnog razdoblja, uključujući djelomično i *Žensku misao*. Autorica u knjizi istražuje međuodnos između rodni stereotipa i političke realnosti, te posvećuje posebnu pozornost ženskom tisku. Potrebno je istaknuti i autoričin članak „Politika ženskog tiska“, u kojem analizira političke ciljeve u ženskim međuratnim časopisima *Ženska misao*, *Jugoslavenska žena*, *Eva: ženski politički časopis* i *Naša žena*.

Za razumijevanje općih prilika Katoličke crkve u ovom radu je korištena *Povijest Vatikana* Jacquesa Merciera, dok nam za Hrvatsku na prijelazu stoljeća koristi knjiga Maria Streche *Katoličko hrvatstvo*, u kojoj autor detaljno analizira prilike u Katoličkoj crkvi u Banskoj Hrvatskoj, kao i uvjete u kojima je nastao hrvatski katolički pokret. Uz njega, katoličkim pokretom bavio se i Jure Krišto u knjizi *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.* i članku „Katoličko organiziranje i politika: počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta“. Knjiga Rebeke Jadranke Anić *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću* važna je za razumijevanje položaja žena naspram Crkve i ženskog katoličkog pokreta, te jedina govori o katoličkom pokretu iz ženske perspektive.

Uz navedene historiografske članke i monografije, u radu će se koristiti i brojna druga djela koja pobliže osvjetljavaju navedena pitanja i tematiku ovoga rada.

5. Povijesni kontekst

Odabrani časopisi za analizu u ovom radu izlaze u različitim periodima na početku stoljeća, *Za vjeru i dom* od 1908. do 1919. godine, a *Ženska misao* od 1919. do 1921. godine, odgovarajući na dva glavna procesa koja su se odvijala na početku 20. stoljeća, a to su katolički pokret i žensko pitanje. Za stavljanje potrebe osnutka časopisa u povijesni kontekst, поближе ćemo objasniti razvoj i značenje navedenih procesa. Uz to, proces koji je uvelike obilježio prvu polovicu 20. stoljeća je Prvi svjetski rat, posljedično donijevši promjene vezane uz žensko pitanje i položaj žena u društvu.

5.1. Žensko pitanje na početku 20. stoljeća

Na prijelazu stoljeća položaj žena u Hrvatskoj bio je sličan onome u ostatku Europe. Žena u Hrvatskoj imala je ograničena društvena, ekonomska i politička prava te je bila podređena muškarcu; suprugu ili ocu. Tradicionalne patrijarhalne vrijednosti su na našim prostorima bile jako izražene, smještajući ženu u ulogu majke i kućanice.⁵ Kao posljedica tradicionalnog shvaćanja društva i društvene nerazvijenosti u odnosu na Zapad, feministički pokret se počeo javljati kasnije nego u ostalim dijelovima Europe. Razvijenost zemlje bio je ključan faktor koji je utjecao na redefiniranje rodni uloga i tradicionalnih vrijednosti. Hrvatska sredina nije predstavljala plodno tlo za radikalnije promjene u društvu koje je počivalo na državnim i crkvenim autoritetima.⁶

Ipak, uspon građanskog društva donio je promjene u položaju žena koje su od kraja 19. stoljeće izborile određenu autonomiju unutar obiteljskog života, stvorivši od svojih salona prostor kojim su suvereno određivale modele i pravila socijalizacije. Osim vođenjem salona, žene iz građanske elite postale su autoritetom u kući, zapošljavale su i brinule se o posluži, započele s osnivanjem i sudjelovanjem u različitim udrugama te pratile modne trendove. S druge strane, žene iz nižih slojeva drugačije su stekle svoju samostalnost. Zbog egzistencijalnih razloga počele su se zapošljivati kao pomoćne radnice, radnice u tekstilnim i kemijskim tvornicama, sluškinje u bogatijim obiteljima te su kao udovice nasljeđivale preminulog supruga u njegovom privrednom zanimanju.⁷ Udovištvom su se žene postupno afirmirale u privredi, uspješno vodeći mužev posao do sinovljeve punoljetnosti ili

⁵ Suzana Jagić, „Jer kad žene budu žene prave...“- Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u 20. stoljeće“, *Povijest u nastavi* 11 (2008): 78.

⁶ Arnold Suppan, *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835-1918.)* (Zagreb: Naprijed, 1999), 108-109.

⁷ Jelena Červenjak i Zlata Živaković Kerže, „Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće“, *Scrinia Slavonica* 14, (2014): 134-135.

neograničeno. Jedan od takvih primjera nalazimo u Zagrebu, kada je Alojzija Barbot nakon suprugove smrti preuzela i uspješno vodila tvornicu kamenine te je svoje poduzeće reklamirala u novinama, dokazavši se sposobnom poduzetnicom.⁸

Kao i u ostatku Europe, na području Hrvatske se paralelno sa ženskim pitanjem javio problem obrazovanja žena. Konzervativni krugovi protivili su se obrazovanju žena, smatrajući ga prijetnjom tradicionalnoj podjeli muških i ženskih uloga. Ipak, mogućnost žena da prenesu intelektualne i moralne vrijednosti na nove naraštaje ovisila je o razini njihova obrazovanja. Prema svojoj tradicionalnoj ulozi, žene su kao majke imale velik utjecaj na uvjerenja i odgoj svoje djece pa je obrazovanje imalo ozbiljne posljedice na širenje narodne kulture i vrijednosti. Obrazovanje žena nailazilo je na mnoge prepreke, ali državni elementi su prepoznali važnost osnovne naobrazbe ženske djece budući da putem školovanja društvo reproducira svoje vrijednosti i uloge koje različiti spolovi imaju. Zbog toga je ženski pokret u pitanju obrazovanja naišao na podršku djela javnosti i vladajuće strukture.⁹

Tako dvadeseto stoljeće donosi velike promjene za žene, počevši na području njihova obrazovanja. Naime, uz obavezno pohađanje pučkih škola na prijelazu stoljeća, od 20. stoljeća ženama je omogućeno pohađanje srednje škole, gimnazije i fakulteta. Osnutkom Privremenog ženskog liceja u Zagrebu krajem 19. stoljeća, došlo je do promjene u dotadašnjem obrazovnom sustavu, budući da obrazovanje žena više nije bilo usmjereno samo na pripremu za tradicionalnu obiteljsku ulogu, već im je nudilo mogućnost izbora, veću društvenu i ekonomsku samostalnost te platformu za sudjelovanje u javnom životu.¹⁰ Privremeni licej je naredbom iz 26. studenoga 1913. godine postupno pretvoren u Kraljevsku žensku realnu gimnaziju koja je omogućila djevojkama pripremu za visoko obrazovanje.¹¹ Osnutkom srednjoškolske institucije javila se potreba za stručnim kadrom, odnosno visokoobrazovanim učiteljicama koje bi u ženskom liceju predavale. Učiteljice Liceja tražile su pristup visokom obrazovanju, tj. mogućnost pohađanja određenih predavanja na Mudroslovnom fakultetu Kr. Sveučilišta Franje Josipa I. koja bi im koristila u zvanju. Dopuštenje upisa kao izvanredne slušačice dobile su 1895., a pravo redovnog upisa već 1901.

⁸ Iskra Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća* (Zagreb: Leykam international, 2007), 284.

⁹ Ida Ograjšek Gorenjak, „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje“ – pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća“, u *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman (Zagreb: Institut Ženska infoteka, 2004), 157-158.

¹⁰ Ograjšek Gorenjak, „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje“, 169.

¹¹ Ida Ograjšek Gorenjak, „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu“, *Povijest u nastavi* 8 (2006): 164

godine.¹² U vrijeme njihova upisa, Mudroslovni fakultet se sastojao od različitih studijskih grupa, sastavljenih od predmeta društveno - humanističkih znanosti, ali i predmeta prirodoslovnih i tehničkih struka koje su studentice također upisivale, rušeći predrasude o ciljanim ženskim zanimanjima, njihovim interesima i mogućnostima. Osim na Mudroslovni fakultet, žene su od 1919. godine dobile pravo redovnog upisa i na Pravni, Medicinski i Gospodarsko - šumarski fakultet.¹³ Iako pravo na visoko obrazovanje žena predstavlja veliku prekretnicu u njihovom položaju, mišljenje tadašnje javnosti bilo je da studij predstavlja idealno rješenje za neudate djevojke viših slojeva društva koje će tako steći određeno zvanje i financijsku samostalnost.¹⁴ Zahvaljujući visokom obrazovanju, žene su postale nazočne i u visokostručnim zanimanjima, najčešće onima u skladu s tradicionalnom ulogom žene u društvu, poput odgoja i obrazovanja, medicine, umjetnosti i književnosti.¹⁵

Praćenjem obrazovnih i društvenih promjena na početku stoljeća primjećuje se nova pojava, a to je feminizacija učiteljskog zvanja. Društvena emancipacija žena rezultirala je jednim dijelom u feminizaciji pojedinih struka koje su na neki način uvjetovane patrijarhalnim obrascem. Tako su žene postale prisutnije u strukama koje su bliže njihovoj brižnoj „ženskoj prirodi“, poput učiteljstva i socijalnog rada.¹⁶ Važnost učiteljica proizlazi iz činjenice da su trebale postaviti poželjne moralne i ponašajne primjere za svoje učenice i učenike te svojim utjecajem širiti nacionalne, ideološke i vjerske ideje na mlađe generacije. Veliki utjecaj na učiteljice u navedenom razdoblju imali su vjerski autoriteti, budući da su učiteljice u većem broju završavale žensku učiteljsku školu u Samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu, dok je manji dio njih bio obrazovan u kratkotrajnoj Zemaljskoj ženskoj preparandiji i Liceju. Crkvi je bilo od velikog interesa zadržati utjecaj na obrazovanje i odgoj učiteljica, budući da su one svojim radom trebale utjecati na provođenje kršćanskih ideja i načela novim generacijama.¹⁷ U međuratnom razdoblju učiteljska škola u Samostanu sestara milosrdnica suočavala se s problemom ograničavanja svog djelovanja od strane nadležnih državnih

¹² Tihana Luetić, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“, *Povijesni prilozi* 22 (2002): 172-176.

¹³ Suzana Jagić, „Jer kad žene budu žene prave...“ - Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u 20. stoljeće“, *Povijest u nastavi* 11 (2008): 93.

¹⁴ Luetić, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“, 197.

¹⁵ Dubravka Peić Čaldarović, „Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918. – 1941.)“, *Časopis za suvremenu povijest* 3 (1997.): 501-502.

¹⁶ Renata Jukić, „Ženska pedagogija“ i feminizacija nastavničke struke kao čimbenici skrivenog kurikula“, *Školski vjesnik* 62 (2013): 544.

¹⁷ Ograjšek Gorenjak, „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu“, 148.

organa, zbog čega je još više željela zadržati svoj utjecaj.¹⁸ Navedene činjenice su od velike važnosti za našu temu, budući da upravo učiteljice pokreću ženske katoličke časopise u Hrvatskoj te njima nastoje širiti svoje ideje na vjerskim principima. Zanimanje učiteljice bilo je i prva ženska profesija koja je omogućavala relativno sigurno i stalno zaposlenje ženama iz srednje klase te ekonomsku neovisnost neudanim ženama. Međutim, učiteljice su bile diskriminirane u vidu udaje, budući da im je ista bila zabranjena sve do 1938. godine. Istovremeno, zahvaljujući svojoj „ženskoj prirodi“ radile su i na području socijalne skrbi. Njihov rad na tom području je često bio neplaćen te su ga obavljale u sklopu dobrotvornih društava. Najpoznatije društvo je bila Udruga učiteljica, osnovana 1904. godine. Udruga je obuhvaćala aktivnu dobrotvornu sekciju Naša djeca za socijalno – zdravstvenu zaštitu djece, kao i Dječji dom kojeg su učiteljice vodile.¹⁹ Dobrotvorne ženske udruge su od velike važnosti, budući da su se upravo putem njihovih organiziranja žene počele uključivati u javni i društveni život.²⁰

U razdoblju između 1910. i 1921. godine nastupaju značajne promjene zbog raspada Austro-Ugarske Monarhije, završetka Prvoga svjetskog rata i stvaranja novih država na hrvatskom području: Države SHS, a potom Kraljevstva SHS. Jedna od značajnijih promjena nakon rata bio je sve veći angažman žena u radu te jačanje ženskog pokreta s ciljem promicanja prava žena kao važnog čimbenika u kreiranju kulturnog, ali i političkog života. Žene su se počele aktivno uključivati u dobrotvorni rad te pomagati organizacijama za zbrinjavanje djece, siromašnih i ranjenih.

Mobilizacija muškaraca rezultirala je nedostatkom radne snage pa su žene zapošljavane na radnim mjestima do tada isključivo namijenjenim muškarcima.²¹ Tako su žene za vrijeme rata radile u tvornicama, poštama, kao kondukterke tramvaja i radnice na željeznici.²² Rat je ženama otvorio nove mogućnosti u pogledu zanimanja te ukazao na potencijal zapošljavanja žena. Žene su dobivale činovnička mjesta u državnim službama te se bavile različitim industrijskim zanimanjima, što im je ukazalo na mogućnost karijere i

¹⁸ Natalija Palac, „Djelovanje ženskih crkvenih redova na razvoj hrvatskog školstva“, u *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, ur. Marko Pranjić, Nedjeljko Kujundžić, Ivan Biondić (Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti, 1994), 93.

¹⁹ Sandra Prlenda, „Žene i prvi organizirani oblici praktičnog socijalnog rada u Hrvatskoj“ *Revija za socijalnu politiku* 12 (2005): 322.

²⁰ Lucija Benyovsky, „Dobrotvorna gospojinska (ženska) društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata“, *Časopis za suvremenu povijest* 1 (1998): 74.

²¹ Ivana Šubic Kovačević, „Prisutnost žena u zagrebačkom političkom tisku od 1920. do 1927.“, *Politička misao* 53 (2016): 104.

²² Mirjana Jurić, „Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti“, *Libellarium* 2 (2009): 135-136.

financijske neovisnosti.²³ Iako su u ratnom periodu mijenjale muškarce u različitim poslovima i dokazale silom prilika svoje sposobnosti, njihova je uloga bila smatrana isključivo zamjenskom. Nakon rata su se ideje o određenim ženskim prikladnim zanimanjima obnovile.²⁴ Tako su se žene započele okupljati u različita ženska građanska i radnička društva te zagovarati veću naobrazbu žena i ravnopravnost u društvenom i političkom životu.²⁵ Radikalna feministička društva kod nas nisu postojala, ali su mnoga profesionalna ženska društva u prvoj polovici stoljeća djelovala s ciljem postizanja financijske sigurnosti, prava glasa, nasljeđivanja i slobodnog raspolaganja imovinom, poboljšanja neravnopravnog položaja u obitelji te za slobodnije sudjelovanje u profesionalnoj i radnoj sferi. Prva profesionalna ženska organizacija u Hrvatskoj je bila Gospojinska udruga za naobrazbu ženskinja iz 1900. godine, nakon koje je uslijedilo osnivanje različitih stručno- profesionalnih, karitativnih, religijskih, ali i udruga sa feminističkim programom borbe za politička prava žena.²⁶ Ženske organizacije i društva dokaz su sudjelovanja žena u kulturnom i društvenom životu te pokazuju težnje za uključivanjem i u politički život, koje su u međuratnom razdoblju bile sve glasnije. Stoga, bitno je naglasiti kako je proces liberalizacije i emancipacije žena u društvu bio usko povezan s prije navedenim političkim, vojnim i društvenim promjenama.

Nakon stvaranja nove države, žene su uvidjele mogućnost promjene svojeg političkog položaja, budući da je trebalo donijeti novi ustav kojim bi se reguliralo izborno pravo muškaraca i žena. Poslijeratne prilike i politička klima ukazivale su na mogućnost demokratizacije društva i uvođenje općeg prava glasa, stoga je borba za žensko pravo glasa na našim područjima bila sve jača. Nadajući se priznanju svog položaja u novoj državi, žene su se borile za pravo glasa na općinskim, gradskim i državnim izborima.²⁷ Na temelju tih ideja pokretani su i brojni ženski časopisi koji su se za borbu za žensko pravo glasa oslanjali na određene političke pravce, poput klerikalne *Ženske misli*. Žene su u sklopu borbe javno držale govore o doprinosu žena ratnim zbivanjima, obrazovanosti učiteljica, brojnosti radnica, spremnosti i mogućnosti žena u gradovima i provincijama da postanu dijelom političkih procesa te razvoju borbe za žensko pravo glasa u ostatku svijeta.²⁸ Do početka 1921. godine

²³Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, 88.

²⁴ Françoise Thébaud, „The Great War and the Triumph of Sexual Division“, U *A History of Women in the West. V, Toward a cultural identity in the twentieth century*, ur. Georges Duby i Michelle Perrot (Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1994), 45.

²⁵ Šubic Kovačević, „Prisutnost žena u zagrebačkom političkom tisku od 1920. do 1927.“, 104.

²⁶ Peić Čaldarović, „Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918. – 1941.)“, 492-493.

²⁷ Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, 89-91.

²⁸ Isto, 92-93.

donesen je krnji općinski i gradski izborni zakon prema kojem su jedino žene u Hrvatskoj i Slavoniji stekle određena izborna prava. Aktivno i pasivno pravo glasa se odnosilo na žene koje samostalno vode imanje, javnu obrtničku ili trgovačku radnju, javne službenice i sve druge žene sa završenom srednjom ili njoj sličnom stručnom školom.²⁹ Žene nisu dobile pravo glasa na izborima za Ustavotvornu skupštinu, no i dalje su prije donošenja Vidovdanskog ustava aktivno sudjelovale u borbi za biračko pravo. Vidovdanskim ustavom je 28. lipnja 1921. godine regulirano pravo glasa, prema kojem biračko pravo ima svaki muški državljanin sa navršenom 21. godinom. U članku zakona bilo je navedeno da će se pitanje ženskog prava glasa riješiti naknadno, što je rezultiralo daljnjim ženskim skupštinama i peticijama te nadom da mogućnost ženskog biračkog prava nije do kraja onemogućena.³⁰

Zahvaljujući demokratizaciji i liberalizaciji društva, promjene su zahvatile i žensku svakodnevicu, promjenivši njihov način života, odijevanja i ponašanja. Moderno doba zahtijevalo je njihovu veću suvremenost te upoznavanje s feminističkim pokretom. Uvođenjem obaveznog školovanja, nova generacija žena bila je obrazovanija i pismenija što je rezultiralo i razvojem ženskog tiska na našim prostorima. Budući da su žene brinule o kućanstvu, prehrani, odijevanju, uređenju doma i kozmetici, tadašnji ženski časopisi su bili prvenstveno praktičnog i zabavnog sadržaja, poput *Malog ženskog magazina: mjesečnika za domaćice*, *Ženskog lista za modu, zabavu i kućanstvo* ili *Ženskog sveta*. Uz njih su, u manjem broju, postojali i strukovno ili interesno orijentirani listovi te oni s jasnom političkom tendencijom.³¹ Brojnost časopisa sadržajno orijentiranih na kućanske i modne savjete, kao i veće zanimanje ciljane publike za njih, ipak dokazuje da je većini žena i dalje glavna domena rada i interesa bilo njihovo kućanstvo.

Možemo zaključiti da je 20. stoljeće donijelo mnoge pozitivne promjene u položaju žena. Nove mogućnosti naobrazbe rezultirale su većim brojem obrazovanih žena i širenjem njihova polja rada, ratne prilike narušile su tradicionalno shvaćanje rodni uloga, te su se žene počele sve više uključivati u javni i društveni život. Aktivna borba za politička prava i pravo glasa žena dokazuje njihovu političku osviještenost i težnju za još većim poboljšanjem i ravnopravnošću njihova položaja u društvu.

²⁹ Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, 97.

³⁰ Isto, 100-102.

³¹ Ida Ograjšek Gorenjak, „Politika ženskog tiska“. U *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti*, ur. Sandra Prlenda (Zagreb: Centar za ženske studije, 2011), 146-147.

5.2. Katolički pokret

Katolička crkva se na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće susrela s mnogim promjenama na političkom, kulturnom, gospodarskom i društvenom polju. Njena tradicionalna uloga u hrvatskom društvu nositelja moralnih i društvenih vrijednosti nije bila u istom položaju kao u razdoblju predmodernog društva. Oblikovanjem modernog građanskog društva te jačanjem građanskog liberalizma i demokratizma, tradicionalna uloga Crkve bila je uvelike smanjena.

Glavni spor Crkve i modernog društva bio je ideološki, budući da je liberalizam negirao društvenu ulogu Crkve stavljajući je u okvir ljudske privatnosti i slobodnog izbora, dok je Crkva, upravo suprotno, inzistirala na društvenoj dimenziji katoličanstva te je smatrala da se vjersko stajalište mora izravno očitovati u svim oblicima društvenog i privatnog života. Crkva je sve do kraja sedamdesetih godina 19. stoljeća odbijala prihvatiti moderno društvo kao povijesnu činjenicu. Do Prvog svjetskog rata Crkva je bila uvjerena da mora u cijelosti zadržati svoje tradicionalne oblike i da mora inzistirati na tome da se društvo ustroji prema kršćanskim načelima.³² Takav pristup Katoličke crkve prema liberalizmu nije prihvaćao ništa od kritike crkvene prakse i bio je strogo protiv ideja liberalizma. Smatrao je da Crkva kao organizacija na čelu s biskupima mora nadzirati sva područja društvenog života.³³

Vrhunac političkog i socijalnog učenja Crkve ostvaren je u pontifikatu pape Lava XIII. u njegovim brojnim enciklikama, okrunjenim objavom „*Rerum novarum*“ iz 1891. godine.³⁴ Navedena je enciklika stvorila platformu za stvaranje kršćanskog socijalnog pokreta, katoličke stranke i raznih konfesionalnih organizacija.³⁵ U istom duhu djelovao je i njegov nasljednik papa Pio X. Pontifikat dvojice navedenih papa čvrsto će obilježiti političko i društveno djelovanje Crkve krajem 19. i početkom 20. stoljeća. S jedne strane Crkva će se djelomično otvoriti pravcima modernizacije, zalažući se za brojna društvena i socijalna pitanja, ali će s druge strane čvrsto osuditi sve oblike novih „liberalnijih“ političkih opcija.³⁶ Sukob Katoličke crkve s modernim građanskim društvom u europskim je zemljama tako rezultirao razvojem katoličkih pokreta koji su zastupali interese katoličanstva, slijedeći shvaćanje Katoličke crkve o društvenoj ulozi katoličanstva i Crkve kao ustanove.³⁷

³² Mario Strecha, *Katoličko hrvatstvo* (Zagreb: Barbat, 1997), 3-4.

³³ Mirjana Gross, *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća* (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981), 366.

³⁴ Jacques Mercier, *Povijest Vatikana* (Zagreb: Barbat, 2001), 272.

³⁵ Vjekoslav Cvrle, „Vatikan i kršćanska demokracija u Italiji“, *Politička misao* 31 (1994): 58.

³⁶ Mercier, *Povijest Vatikana*, 273.

³⁷ Strecha, *Katoličko hrvatstvo*, 57.

Potencijalno opasna gledišta liberala i socijaldemokrata koja su se suprotstavljala tradicionalnim katoličkim gledištima o društvenoj ulozi Crkve te su težila sekularizaciji društvenog života uvjetovala su ideji među svećenstvom o angažmanu Crkve na društvenom i političkom planu radi suprotstavljanja donošenju liberalnog crkveno – političkog zakonodavstva i reafirmacije kršćanskih vrijednosti.³⁸

Naposljetku je potkraj 1899. godine odlučeno održavanje prvog hrvatskog katoličkog kongresa sa svrhom ustanovljavanja načela katoličkog pokreta. Prvi hrvatski katolički kongres bio je održan u Zagrebu, od 3. do 5. rujna 1900. godine. Uz poticaj za organiziranu katoličku opoziciju liberalnim idejama, kongres je naglasio važnost pribavljanja podrške katoličkog pučanstva koje bi također sudjelovalo u obrambenom radu katoličanstva. Isticali su vjersku obnovu, uključivši sve sfere života te, najvažnije, očuvanje i održavanje jedinstva svih katolika. Većina donesenih programa na Kongresu nije bila ostvarena, no uspjeli su osnovati Hrvatsku poljodjelsku banku 1901. godine te Hrvatsko katoličko tiskovno društvo, u okviru kojeg je izlazio i dnevnik *Hrvatstvo*, 1904. godine.³⁹ Dnevnik *Hrvatstvo* počivao je na klasičnom pravaškom programu te je nagovijestio borbu socijalizmu i naprednjacima, čak i katoličkom liberalizmu.⁴⁰ Izraženi ciljevi katoličkog pokreta na Kongresu ne dopuštaju čak ni minimalna odstupanja od tradicionalnih konzervativnih vrijednosti što se dodatno očitovalo i borbom protiv „liberalnije“ struje unutar katoličkog pokreta.

Iako je program katoličkog pokreta donesen na ovom Kongresu, Hrvatski katolički pokret ipak nije njegov izravan rezultat. Stvarni pokret započeli su studenti, katolička mladež koja je htjela parirati liberalnim kolegama u Naprednoj omladini. Iako je i u Naprednoj omladini bilo katolika, studenti oko Hrvatskog katoličkog pokreta predstavljali su tradicionalniju struju unutar katolicizma. Na inicijativu krčkog biskupa Antuna Mahnića hrvatski su se studenti organizirali u Beču u akademsko društvo *Hrvatska*. Iste je godine biskup Mahnić potaknuo na Krku izdavanje časopisa *Hrvatska straža*. Studenti su počeli objavljivati časopis *Luč* te osnovali najveću i najaktivniju katoličku udrugu *Domagoj* 1906. godine u Zagrebu.⁴¹ Pokretanje časopisa *Luč* i osnivanje prvog katoličkog akademskog društva u Hrvatskoj rezultiralo je većim razvojem katoličkog pokreta među srednjoškolcima,

³⁸ Strecha, *Katoličko hrvatstvo*, 59-65.

³⁹ Jure Krišto, „Katoličko organiziranje i politika: počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta“, *Croatica Christiana periodica* 15 (1991): 94 - 95.

⁴⁰ Jaroslav Šidak et al, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860 – 1914* (Zagreb: Školska knjiga, 1968), 219.

⁴¹ Krišto, „Katoličko organiziranje i politika“, 96-98.

koji su, potaknuti njima, započeli s izdavanjem svojih listova.⁴² Tako je katolički pokret najviše uspjeha imao u tisku i različitim organizacijama, u kojima su, osim studenata i srednjoškolaca, sudjelovale i žene, izdavajući vlastite časopise i osnivajući organizacije.

Budući da je katoličkih organizacija bilo sve više, javila se potreba za boljom strukturnom organizacijom pokreta i centralizacijom uprave. Stoga je biskup Mahnić 7. travnja 1910. godine osnovao Hrvatski katolički narodni savez čiji je program obuhvaćao sve katoličke narodne skupine. Kao jedan od njegovih odsjeka, u Zagrebu je osnovan 1913. godine Hrvatski katolički seniorat s naumom da studenti viših godina, nazvani *Seniori*, preuzmu vodstvo cijelog katoličkog pokreta. Jedno od prvih ostvarenja Seniorata bilo je pokretanje i uređivanje katoličkoga dnevnika *Riječke novine*. Iako zamišljene kao izvanstranački list, uredništvo je tvrdilo da im je zadaća upoznati čitateljstvo sa gospodarskom i socijalnom politkom te su novine u svojem programu zastupale Radićevu agrarnu reformu, pravašku ideju o samostalnosti, povezivanje sa Slovencima i protunagodbeni stav.⁴³ Iako su tvrdili da pripadaju izvanstranačkim krugovima, već je iz samog programa jasno vidljiva politička profiliranost časopisa.

Prvi svjetski rat rezultirao je velikim gubicima za hrvatski katolički pokret. Općom mobilizacijom u rat su bili uvučeni svi punoljetni muškarci te mnogi katolički sveučilištarci i seniori koji su pošli u vojsku. Srednjoškolske organizacije su bile zabranjene, a omladinska društva se nisu smjela sastajati. Mađarska je vlada 31. kolovoza 1914. godine zabranila *Riječke novine* zbog njihove protuaustrijske ideologije. Uredništvo je stoga preselilo u Zagreb, pokrenuvši već 8. rujna dnevnik *Novine*. Iako nestranački, u dnevniku se ubrzo također mogla iščitati ideologija jugoslavenstva.⁴⁴

Novi zamah katolički pokret je doživio 1920. godine, nakon susreta katoličke mladeži u Mariboru, nakon kojeg počinje povijest *Orlova*, prve organizacije Katoličke akcije u Hrvatskoj. Razvoj pokreta je međutim bio otežan zbog političkih progona od strane režima, ali i sukoba unutar svih struja katoličkog pokreta. Sukob između *Seniora* i *Domagojaca* s jedne i *Orlova* s druge strane rezultat je drugačijih viđenja njihovih organizacija i djelovanja unutar pokreta. *Orlovi* su bili organizirani kao katolička organizacija podložna crkvenoj hijerarhiji koja podupire papinsku Katoličku akciju i ne pripada nijednoj političkoj stranci. Za

⁴² Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret: (1903.-1945.)* (Zagreb: Glas Koncila, Hrvatski institut za povijest, 2004), 48.

⁴³ Isto, 81-83.

⁴⁴ Isto, 103.

razliku od njih, *Seniori* nisu prihvaćali izravnu i formalnu ovisnost o crkvenoj hijerarhiji. Prema njihovom mišljenju, katolički pokret treba biti široko organiziran te obuhvaćati i gospodarstvo i politiku.⁴⁵ *Seniori* su tako osnovali i prvu i jedinu političku stranku, Hrvatsku pučku stranku, koja je na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine osvojila devet zastupničkih mjesta, što predstavlja njihov najbolji i jedini izborni rezultat, ako ne ubrojimo jedno zastupničko mjesto osvojeno sedam godina kasnije.⁴⁶

Iako su različite frakcije bile objedinjene idejnom borbom protiv liberalnih i modernih strujanja u samoj Crkvi i društvu, iz ovih navoda vidljivo je kako su brojne organizacijske neprilike unutar samog pokreta na kraju dovele do pojave brojnih frakcija i cjepljanja. To je još više marginaliziralo katolicizam kao moguću političku opciju, a otvorilo vrata brojnim radikalnijim ili liberalnijim političkim opcijama u novoj državi. Iako se katolički pokret nije uspio profilirati na političkoj sceni, ideologija samog pokreta zahvatila je određene društvene skupine u svim sferama svakodnevnog života, što se odrazilo i na katolkinje, koje su na tim ideološkim platformama širile ideje kroz časopis *Za vjeru i dom*.

Obrađena literatura koja se bavi katoličkim pokretom u Hrvatskoj ne spominje sudjelovanje žena u katoličkom pokretu. Ipak, iz knjige *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, dr. sc. Rebeke Jadranke Anić, možemo mnogo saznati o ženskom katoličkom pokretu i aktivnosti žena unutar Crkve. Autorica u knjizi tumači ženski katolički pokret kao proces koji se odvijao usporedno s muškim pokretom, te ga predstavlja odvojeno, opisujući katolički pokret odraslih žena svih slojeva te ženski katolički đlački pokret. Postojanje aktivnog ženskog katoličkog pokreta dokazuju upravo ženski katolički časopisi iz tog vremena koji su nastali s ciljem propagiranja vjerskih ideala i očuvanja tradicionalnih crkvenih vrijednosti među katolkinjama u Hrvatskoj.

Ženski katolički pokret prvi spominju studenti u *Luči* 1907. godine, koji su poticali najprije organizaciju učenica i izdavanje njihovih listova, nakon čega bi se trebao razviti čitav ženski pokret. Njihovom zahtjevu za ženskom organizacijom javile su se učiteljice sa svojim listom *Za vjeru i dom* čiji su prvi broj izdale u prosincu iste godine. List je bio namijenjen obrazovnim katolkinjama, s ciljem poticanja katoličkog pokreta žena u Hrvatskoj.⁴⁷ Učiteljice

⁴⁵ Rebeka Jadranka Anić, *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću* (Split: Franjevački institut za kulturu mira, 2003), 91.

⁴⁶ Sandra Prlenda, „Young, religious, and radical: The Croat Catholic Youth Organizations, 1922-1945“, U *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower (Budapest, New York: Central European University Press, 2004), 85.

⁴⁷ Anić, *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 124-125.

su u listu *Za vjeru i dom* ponudile organizacijski program u više navrata te predstavile temeljna načela ženskog katoličkog pokreta, o kojima će detaljnije biti riječi kasnije u tekstu. Ipak, sveopća ženska organizacija koja bi djelovala u sklopu katoličkog pokreta nije tada nastala. Iako takva organizacija nije postojala, u prilog postojanju ženskog katoličkog pokreta 1913. godine navode se postojeća ženska katolička društva i organizacije, poput Marijine kongregacije, Društva za naknadu sv. Pričesti, Majčinskog društva, karitativnog društva sv. Jelisave i Patronaža.⁴⁸ Autorica napominje da se tako katolički pokret žena s jedne strane svodio na postojanje katoličkih ženskih društava, dok se s druge naglašavalo da su navedena društva bila pretpostavka za nastanak sveopćeg ženskog katoličkog pokreta. Ta nam činjenica pokazuje da žene u to vrijeme nisu bile sigurne kako bi katolički pokret trebao izgledati.⁴⁹ Središnja organizacija ženskog katoličkog pokreta, Hrvatska katolička sveza, osnovana je naposljetku 31. svibnja 1918. godine, kao paralelna organizacija muškom Hrvatskom katoličkom narodnom savezu. Njezina glavna uloga bila je okupljanje rada ženskog katoličkog pokreta u jednu jedinstvenu opću akciju. Osnutkom Sveze ženski katolički pokret je konačno dobio oblik organizacije prema određenom sustavu. Uz podršku uredništva *Luči* i učiteljica okupljenih u Prosvjetna katolička ženska društva, Sveza je primila blagoslov pape Benedikta XV. te su ju hrvatski biskupi proglasili središnjom i najvišom organizacijom ženskog katoličkog pokreta. Osim toga, u studenome 1919. godine, Sveza je započela sa izdavanjem svojeg lista pod nazivom *Ženska misao*. U listu možemo pratiti njezin rad kroz različite osnovane sekcije o kojima ćemo govoriti u poglavlju „Ženske udruge i organizacije“.⁵⁰

Postavlja se pitanje zašto se ženski katolički pokret, iako se potreba za njegovim osnutkom javila još 1907. godine, razvijao sporije i s manjim intenzitetom od muškog pokreta. Autorica Anić kao najvažnije uzroke tome navodi nedostatak jasnog određivanja izgleda pokreta i metoda rada u njegovim počecima, premali broj katoličkih intelektualaca, nezainteresiranost žena za organizirano djelovanje, nedostatak razumijevanja i naklonosti muškaraca za rad žena te predrasude i nepovjerenje s kojima su se žene susretale u Hrvatskoj zbog neravnopravnog položaja u društvu. Autorica zaključuje da navedeni uzroci pokazuju da

⁴⁸ Anić, *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 127.

⁴⁹ Isto, 129.

⁵⁰ Isto, 129-131.

u odnosu na ženski pokret nisu postojale velike razlike između crkvenoga i društvenoga mentaliteta.⁵¹

Iz navedenog možemo zaključiti da se ženski katolički pokret pojavio kao reakcija na katolički pokret te iz njega potječu svi katolički ženski časopisi. Upravo se motivi i razlozi za njegovo pokretanje prvi puta spominju u prvom ženskom katoličkom časopisu *Za vjeru i dom* 1907. godine.

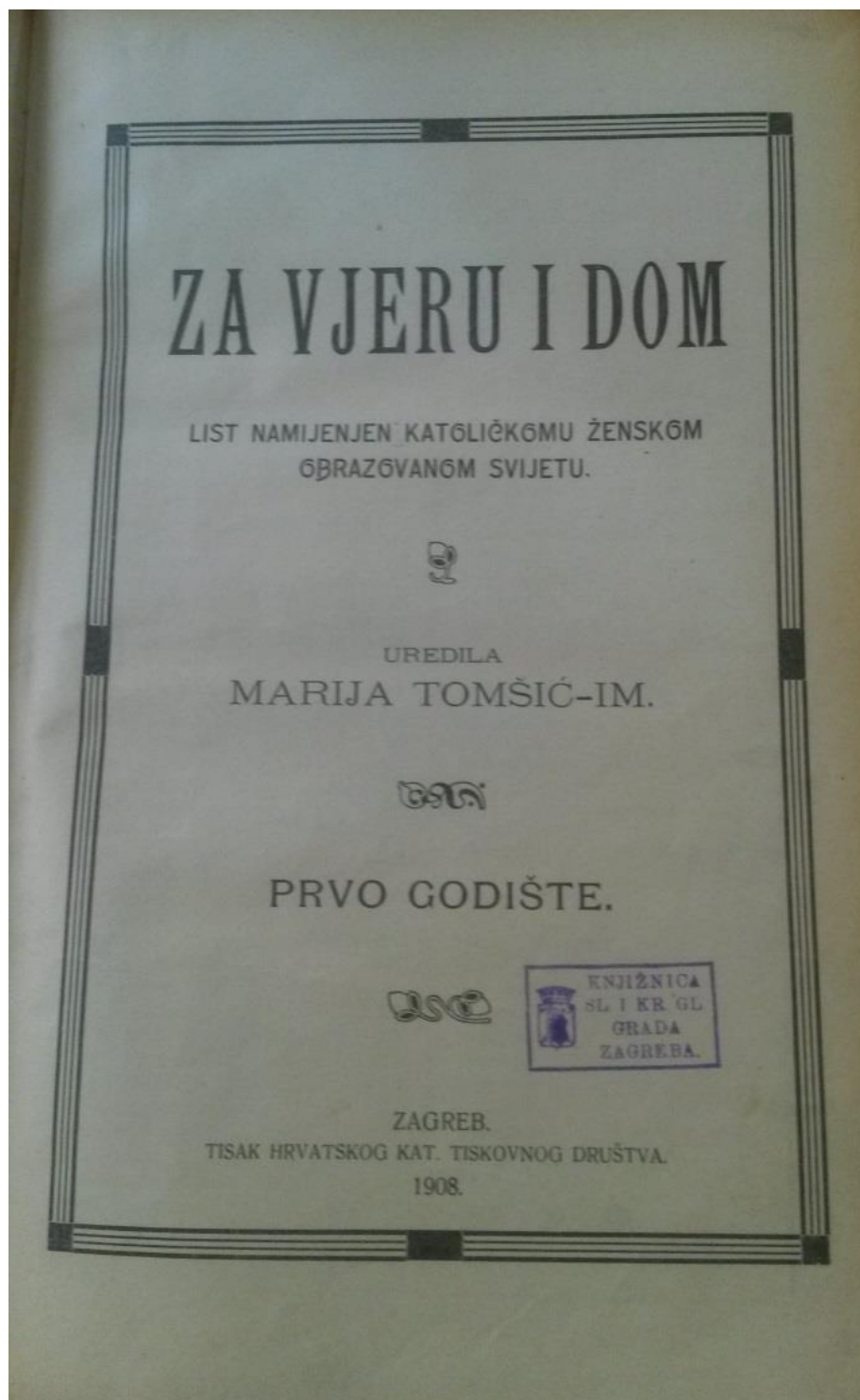
⁵¹ Anić, *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 138-141.

6. *Za vjeru i dom i Ženska misao*

Časopis *Za vjeru i dom*: list namijenjen katoličkom ženskom obrazovanom svijetu, počeo je izlaziti kao mjesečnik, u Zagrebu u prosincu 1907. godine, pod nakladništvom Tiska hrvatskog katoličkog tiskovnog društva. Svaki broj lista sastoji se od tridesetak strana te obuhvaća različite teme, izrazito vjerski orijentirane. (prilog br. 1.) List je izlazio do 1919. godine, a prva četiri godišta uređivala je Marija Tomšić Im, dok su ostala godišta bila pod uredništvom literarne sekcije Marijine kongregacije učiteljica iz Zagreba. Marijina kongregacija učiteljica preuzela je uredništvo 1912. godine jer je organizirano katoličko učiteljstvo imalo veće mogućnosti za uređivanje i izdavanje časopisa.⁵² Iako *Za vjeru i dom* ne ističe konkretne razloge zašto prestaje s radom, navodi financijske probleme koji upućuju na smanjenje broja pretplatnika i to upravo u razdoblju kada je liberalizam bio na svom vrhuncu te njegov sadržaj nije bio u skladu s interesom čitateljstva. Nakon prekida od šest godina, 1925. počinje izlaziti novi *Za vjeru i dom*, koji se koncepcijski bitno razlikovao od prvih dvanaest godišta. Pod novim uredništvom Sveze Hrvatskih Orlica, kasnije *Križarica*, obnovio je svoje radikalne katoličke stavove, ali stavljajući naglasak isključivo na vjerski odgoj i produbljivanje i očuvanje katoličke vjere.⁵³ Kao takav izlazio je uz kraće prekide do 1945. godine. Ponovo pokrenut list nakon 1925. godine neće biti obuhvaćen ovom analizom.

⁵² M. Stanković, „Naš dragi jubilarac“, *Za vjeru i dom*, rujan 1944., br. 7: 1 – 4.

⁵³ Isto.

Prilog 1. Naslovnica časopisa *Za vjeru i dom*

Ženska misao: list za prosvjetu, socijalni rad i organizaciju bio je drugi ženski katolički časopis, a izdavala ga je Hrvatska katolička ženska sveza. Izlazio je kao mjesečnik od studenog 1919. godine do lipnja 1921. godine u Zagrebu, pod uredništvom Zore Vasić. Časopis je nastao u poratnom razdoblju, u vrijeme općeg trijumfa liberalizma i sve glasnije borbe za opće pravo glasa žena.

Svaki broj časopisa sastojao se od petnaestak stranica, s time da je zadnji broj prvog godišta izašao kao četvertobroj, zatim su uslijedila dva dvobroja 1921. godine i nakon toga gašenje lista, zbog financijskih problema, ali i činjenice da je postalo jasno da žene ipak neće dobiti pravo glasa. Časopis je pokrивao aktualne teme, s naglaskom na žensko pitanje i žensko pravo glasa, baveći se problemima obrazovanih i zaposlenih žena, radnica, sluškinja, majki, supruge i seoskih djevojaka. Pokrivao je teme vezane uz problematiku svih katolikinja u novoj državi te su njegove autorice bile hrvaticе, srpkinje i slovenke. (prilog br. 2.)

KR. SVEUČ. BIBLIOTEKA
U ZAGREBU.

86887

ŽENSKA MISAO

LIST ZA PROSVJETU, SOCIJALNI RAD
I ORGANIZACIJU.

SADRŽAJ:

Dr. B.: Ženi moga naroda. Srpkinja:
Nove dužnosti katoličkih žena. B. Ivanovna:
Mojoj baki. Sofija Brajša: Žensko pitanje. —
Organizacije: Staleške organizacije (Organiza-
cija kršćanskih radnica. Sluškinje i njihova orga-
nizacija. Glas obrtnice udovice. Prilike učiteljica
u Bosni). Religiozne i prosvjetne organizacije.
(Rad „Hrv. kat. ženske Svezje“. Boj protiv alko-
hola. Djevojačko društvo učit. pripravnica.) Ka-
ritativne organizacije (Gospojinska društva sv.
Vinka u Zagrebu). — Bilješke: Kongres jugosl.
ženskih udruženja u Beogradu. Krekova škola.
Žensko pravo glasa u Jugoslaviji. Predavanje
dra Korošca hrv. kat. ženama. Engleske i ame-
ričke misije u Srbiji. „Bosilje“.

GODINA I.

BROJ 1.

6.1. Kontekst u kojem nastaju

Časopis *Za vjeru i dom* nastao je u samim počecima katoličkog pokreta, ponudivši odgovor na proces pokreta iz perspektive hrvatskih katolkinja. Razlozi za njegovo pokretanje mogu se iščitati već u prvom broju prvog godišta 1907. godine u članku pod naslovom „Zašto istupamo?“. Autorica članka je nepotpisana, ali je najvjerojatnije bila glavna urednica Marija Tomišić – Im. Autorica u članku podržava udruživanje katolika za očuvanje vjere i njenih tradicionalnih vrijednosti, ponajviše jake studentske katoličke organizacije *Domagoj*, kao i osnivanje *Luči*. Postavlja pitanje gdje su žene u toj borbi te kao glavnu svrhu časopisa navodi poticanje organizacije hrvatskih obrazovanih katolkinja, što razabiremo i iz samog podnaslova časopisa: *list namijenjen katoličkom ženskom obrazovanom svijetu*, a potom i organizacije hrvatskih katolkinja svih slojeva. Potreba za takvom organizacijom proizlazi iz činjenice da su hrvatski studenti iz inozemstva u domovinu donijeli liberalne, „bezvjerske“ i „nećudoredne“ ideje koje pokušavaju „nametnuti radi uništenja katoličke vjere u Hrvatskoj.“ Glavni problem vidljiv u članku je da studenti žele: „... da istisnu Boga Gospodina iz srca ljudskog, hoće da istisnu iz njega krjepost, da raskinu vez obiteljski, da rastepu, unište obitelj i tako – unište narod svoj.“⁵⁴ Način kojim se služe širiti svoj naum je tisak, stoga su se katolici u Hrvatskoj oduprli organizacijom i pokretanjem katoličkih listova. Uredništvo smatra da u katoličkom pokretu nedostaje ženska organizacija za očuvanje vjere, koja mora biti u njihovom vlastitom interesu, budući da „...izvan katoličke Crkve žena je tek robinja ili barem, stvor prezren, zlorabljen.“⁵⁵ Iz uvoda je vidljivo da su katolička vjera, odnosno očuvanje njezinih tradicionalnih vrijednosti od liberalnih ideja te pokretanje hrvatskog katoličkog ženskog pokreta i organizacije glavni pokretači osnutka lista *Za vjeru i dom*. U očuvanju tih vrijednosti; vjere, naroda i obitelji, žene imaju veliku ulogu, budući da je obitelj smatrana njihovom glavnom domenom djelovanja.

Ženska misao, s druge strane, odgovara na nove društvene i političke promjene. Prvi svjetski rat, liberalizam i modernizam, donijeli su promjene kako u položaju žena tako i u položaju Katoličke crkve, koja se u tom vremenu mijenja i suočava s mnogim društvenim i socijanim pitanjima. Rat je za žensko pitanje rezultirao dvostrukim stavovima. S jedne strane, pitanje prava glasa žena postalo je sve aktualnije, dok se s druge strane, zbog ratnog narušavanja rodni granica, povećao otpor prema ženskom pokretu inzistiranjem na vraćanje

⁵⁴ „Zašto istupamo“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907, br. 1: 1-2.

⁵⁵ Isto.

na staro i na odvajanju ženske i muške životne sfere.⁵⁶ Autorica Dr. B (najvjerojatnije Božena Deželić) uvodnim tekstom „Ženi moga naroda“ u prvom broju časopisa potvrđuje da je došlo doba kada se položaj žena u društvu mijenja iz temelja, odnosno već se promijenio. Žensko pitanje smatra važnom temom nastalom silom životnih (ne)prilika. Rat je narušio „normalnost“ svakodnevnog života, budući da se povećao broj neudanih žena te su žene u nenazočnosti supruga preuzimale njihov posao, radeći poslove koji su se do tada smatrali isključivo „muškima“. Tako autorica u uvodnom članku donosi dva primjera nove svakodnevice u kojima se žene nalaze u ulozi kočijaša i fizičkih radnika na željeznici.⁵⁷ Ukazivajući na kontrast nove svakodnevice s tradicionalnom slikom idealne žene, čuvarice domaćeg ognjišta i blage supruge i majke, dokazuje važnost rješavanja ženskog pitanja. U novoj situaciji *Ženska misao* smatra da je ženama potrebno pomoći pronaći svrhu izvan obitelji te je učiniti korisnim i poštenim članom društva.⁵⁸

Stoga, iako oba časopisa kronološki izlaze jedan za drugim, možemo zaključiti da kontekst vremena i političkih i društvenih promjena uvelike utječe na njihove stavove. U nastavku rada pokušat ćemo prikazati i usporedno analizirati njihove najznačajnije idejne sličnosti i razlike, na čije je oblikovanje utjecao upravo kontekst vremena u kojem su nastali.

6.2. Ideje i pokretači

Časopis *Za vjeru i dom* izlazio je pod nakladništvom Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva, osnovanog u svibnju 1904. godine. Svrha društva bila je „braniti, čuvati, širiti katoličku svijest putem štampe, te tako naš katolički narod obnoviti u Isusu Kristu“. ⁵⁹ Glavna zadaća mu je bila izdavanje već spomenutog *Hrvatstva*. Ideja obnove katoličkog naroda vidljiva je i u časopisu *Za vjeru i dom*. Navedeni časopis pokrenut je da bi na katoličkim načelima radio na sreći naroda te ponudio čitateljicama zabavne i poučne članke prožete vjerskom naukom, kojima bi obrazovane katolkinje upoznale katolička načela kao pravilo svog života.⁶⁰ Vrlo jak vjerski identitet prožima se kroz cijeli sadržaj časopisa, s naglaskom na vjerskom načelu kao temelju društvenog i političkog te nadasve svakodnevnog života.

⁵⁶ Ograjšek Gorenjak, *Opasne iluzije*, 113.

⁵⁷ Dr. B., „Ženi moga naroda“, *Ženska misao*, 21. studeni 1919., br. 1: 1-4.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 25.

⁶⁰ „Naši ideali“, *Za vjeru i dom*, 1. siječnja 1911., br. 1: 1-2.

Glavna urednica časopisa *Za vjeru i dom* bila je Marija Tomšić – Im, učiteljica i autorica pjesama, crtica i novela te dugogodišnja urednica časopisa za mladež *Bršljan*. O njoj i njezinom životu se u znanstvenoj historiografiji malo zna. Rođena je u Srijemskoj Mitrovici 1870. godine. U časopisu za mladež *Smilje* 1892. godine objavila je svoju prvu pripovijest pod naslovom *Tri ružice. Sabrane pripovijetke*, izdane 1909., napisala je za djecu i mlade, u njima pišući o osnovnim životnim vrijednostima. Umrla je u Zagrebu 1950. godine.⁶¹ Izdavanje *Sabраних pripovijetki* najavila je u siječanjском broju časopisa *Za vjeru i dom* 1909. godine. Željela je izdati dio pripovijedaka i pjesama objavljenih u časopisima za mlade *Bršljan*, *Smilje* i *Ljiljan*, kao dar svoj djeci. Cijena knjige iznosila je jednu krunu i pozvala je sve svoje kolegice i kolege da ju preporuče školskoj djeci.⁶² Uz književni rad i učiteljski rad, značajno je njezino uređivanje časopisa *Za vjeru i dom*. Bila je jedna od prvih katolkinja koja je pozvala na organizaciju svih hrvatskih obrazovanih katolkinja. Tako je ženski katolički pokret postao glavnom idejom časopisa, uz poštivanje tradicionalnih vjerskih načela. Časopis smatra katoličku vjeru i dom najvećim idealima čovječanstva, za čije očuvanje pozivaju katolkinje na borbu. Time im je krilatica „za vjeru i dom“ postala geslom i nazivom časopisa.⁶³

Prvi broj časopisa *Za vjeru i dom* donosi načine na koje bi katolička ženska organizacija započela s radom za dobro svog naroda po katoličkim načelima. U prvom redu, to je širenjem lista među prijateljicama da ih se upozna sa zadaćom inteligentne katolkinje u moderno doba. Nakon što bi se skupilo nekoliko istomišljenica, pozivalo ih se da se jave uredništvu koje bi tako moglo pratiti širenje ideje ženskog katoličkog jedinstva. Manje skupine prijateljica na taj bi način postale temeljem veće ženske organizacije. Glavna uloga tih skupina bio bi privatni rad prema katoličkom načelu, praćenje društvenih promjena u njihovim mjestima, njihovih uzroka, pronalazak načina njihova rješavanja, te poticanje katoličkog udruživanja u ženskim višim pučkim školama. Osim toga, radile bi na regrutiranju onih žena koje se nisu u potpunosti opredijelile na ideju katoličke ženske organizacije.⁶⁴

Godine 1912. uredništvo lista *Za vjeru i dom* preuzima literarna sekcija Marijine kongregacije učiteljica iz Zagreba. Marijine kongregacije bile su organizirane u srednjim školama, sa svrhom okupljanja i odgajanja mladeži u kršćanskom duhu, s posebnim

⁶¹ Helena Sablić Tomić, „Počeci slavonskog ženskog pisma“, *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 34 (2008): 82.

⁶² „Književnost: Ponovni poziv na pretplatu“, *Za vjeru i dom*, 1. siječnja 1909., br. 1: 28.

⁶³ „Zašto istupamo“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 1-2.

⁶⁴ Delta, „Kako zamišljamo početak naše ženske katoličke organizacije“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 21-22.

naglaskom na posvećivanje Blaženoj Djevici Mariji i širenju njezina štovanja. Unutar kongregacija djelovale su različite sekcije. U hrvatskim je zemljama 1909. godine bilo sedamdeset i sedam Marijinih kongregacija. Literarne sekcije kongregacije bile su pod vodstvom *Domagoja*.⁶⁵ Novo uredništvo je pri preuzimanju lista ponudilo čitateljicama novu poruku, navodeći da katolički tisak nije samo važan protivnik modernom tisku, već mora obnoviti sve u Kristu te osloboditi put važnim socijalnim reformama na kršćansko - socijalnoj podlozi. Novo uredništvo obećava voditi katoličke žene prema svetim idealima te ih pripremiti za socijalni rad. Također, nastavit će praćenje katoličkog i protukatoličkog pokreta u Hrvatskoj, s naglaskom na razvoj ženskog pokreta.⁶⁶

Ženska misao bila je časopis Hrvatske katoličke ženske sveze osnovane 31. svibnja 1918. godine. Svrha Sveze bila je okupljanje svih katoličkih hrvatskih žena i katoličkih ženskih organizacija te osnivanje ženskih prosvjetnih društava u cijeloj Hrvatskoj. Nije bila političko društvo te se nalazila pod nadzorom hrvatskog katoličkog episkopata koji ju je priznao jedinim središtem i vodstvom ženske katoličke akcije. Osnovana je kao paralelno društvo muškom Hrvatskom katoličkom narodnom savezu.⁶⁷ Kao jednu od važnijih suradnica časopisa valja spomenuti novinarku i gimnazijsku profesoricu Boženu Deželić, rođenu Kralj, članicu ženske sekcije Hrvatskog katoličkog seniorata. Božena Deželić pripadala je prvim generacijama studentica upisanih na Mudroslovni fakultet u Zagrebu te je ostala zapamćena kao prva primljena ženska članica u studentsku organizaciju *Domagoj*.⁶⁸ Studij slavistike završila je u Moskvi, za što je dobila stipendiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti kao prva djevojka stipendistica. Iako ženama nije bio dozvoljen studij na Sveučilištu u Moskvi, Božena se uspjela upisati kao izvanredna studentica, ponovo postavši prvom ženom kojoj je to, zahvaljujući njejoj upornosti, pošlo za rukom.⁶⁹ Živjela je aktivnim javnim životom, koji je bio utemeljen na katoličkim osnovama.

Kao autorica članaka u *Ženskoj misli*, Božena Deželić donosi uvodnim tekstom glavnu ideju časopisa, program ženskog katoličkog pokreta koji još nije dobio neki određeniji oblik. Želi da se katolkinje pobudi na javni život te da se majke učini potpunim misaonim bićima.

⁶⁵ Zlatko Matijević, „Jedan dokument o hrvatskom katoličkom pokretu: Ljuboslav Kuntarić i apologija hrvatskoga katoličkog seniorata“, *Croatia christiana periodica* 26 (2003): 137.

⁶⁶ Literarna sekcija Marijine kongregacije učiteljica u Zagrebu, „Riječ“, *Za vjeru i dom*, 1. siječnja 1912., br. 1: 1- 2.

⁶⁷ „Organizacija: Prosvjetne i religiozne organizacije: Hrvatska katolička ženska Sveza i njezine organizacije“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br. 4: 59-60.

⁶⁸ Tihana Luetić, „Pa, mora i to biti!“-„Sveučilištarka“ i prva „domagojka“ Božena Kralj“, *Croatia Christiana Periodica* 38 (2014): 127.

⁶⁹ Luetić, „Pa, mora i to biti!“-„Sveučilištarka“ i prva „domagojka“ Božena Kralj“, 136-137.

Preispituje dosadašnju ljudsku kulturu koju je gradio muškarac, navodeći besmislenost rata i nemoć žena da utječu na društvene događaje. Ratne posljedice, gubici djece i raspad obitelji rezultirali su da se žene zapitaju trebaju li na muške pothvate ostati pasivne. Časopis ne želi „...da se dira u ženino biće, da se potcjenjuju njezine ženske sposobnosti, a pogotovu ne ćemo da ona pritaji svoje žensko biće i slijedi muškarca kao uzor. Hoćemo da sve ono, što je kao lijepa sklonost ili kao instinkt postojalo u ženskom biću, bude oplemenjeno znanjem, da od instiktivnih čina postanu misaona djela.“⁷⁰ Želi katoličku ženu učiniti obrazovanijom, suvremenijom i slobodnijom u odlučivanju o vlastitoj i o sudbini svoje djece. Možemo jasno iščitati zalaganje za pravo glasa žena budući da časopis želi da: „Duboko prožeta kršćanskom etikom misaona i prosvijetljena žena hoćemo da odlučuje ubuduće o sudbini našega naroda. Svoju sposobnost žrtvovanja i pregaranja neka iz uskoga porodičnoga kruga prenese na čitav svoj narod.“⁷¹ Da bi se ta ideja stvorila, potrebno je stvoriti jaku i jedinstvenu žensku organizaciju koja će raditi na kršćanskim načelima. U članku „Ciljevi katoličkih ženskih organizacija“ Božena Deželić donosi opći cilj ženskih organizacija: „...stvoriti tip kršćanske organizovane žene, koja će prema starim i vječnim načelima na posve moderan i savremen način sagraditi svoje životno naziranje i djelovanje.“⁷² Tim ciljem pokazuje se otvoreniji pogled na modernizam te se nastoji katoličke čitateljice odmaknuti od tradicionalnih, konzervativnih razmišljanja, uz poštivanje vjerskih principa.

Iz uvodnih tekstova koji upućuju na svrhu navedenih časopisa i postavljaju temelje njihove preokupacije, možemo izvesti nekoliko zaključaka. Iako i jedan i drugi časopis stavljaju temelje katoličanstva i ulogu žena u fokus svoga bavljenja, bitno je naglasiti da je kontekst vremena utjecao na način na koji prikazuju navedene ciljeve. Dok se u časopisu *Za vjeru i dom* mogu iščitati antimodernističke ideje i tradicionalističko shvaćanje društva, budući da smatraju vjeru i dom glavnim ženskim domenama, u *Ženskoj misli* se iste vrijednosti proklamiraju na moderniji način. Iako je u *Ženskoj misli* još uvijek u fokusu katoličanstvo i žensko pitanje, otvorenost modernističkim pravicima je ipak odigrala ključnu ulogu u profiliranju položaja žena u svim sferama javnog i privatnog života. Stoga, očuvanje katoličkih vrijednosti je temeljna nit vodilja oba časopisa, dok se ženskom pitanju pristupa na dva različita i suprotna načina.

⁷⁰ Dr. B., „Ženi moga naroda“, *Ženska misao*, 21. studenoga 1919., br. 1: 4.

⁷¹ Isto.

⁷² Božena Deželić, „Ciljevi katoličkih ženskih organizacija“, *Ženska misao*, siječanj 1921., br. 7-10: 94.

6.3. Struktura časopisa

Vezano uz strukturu samog časopisa, članci *Za vjeru i dom* dijele se u osam rubrika koje su se povremeno mijenjale: „Poučni članci“; „Poučno-zabavni članci i pripovijesti“; „Pjesme“; „Dopisi“; „Književnost“; „Različite vijesti“; „Svega po malo“; „Poruka uredništva“. „Poučni članci“ su najzastupljeniji te sadrže tekstove različitih autora i autorica o aktualnim društvenim i političkim zbivanjima, poput katoličkog pokreta, feminizma, odgoja i obrazovanja i slično. „Poučno-zabavni članci i pripovijesti“ te „Pjesme“ namijenjene razbibrigi izrazito su vjerske tematike, također zastupljene u svakom broju. Sliku društvenih prilika onog vremena iz pojedinih krajeva Hrvatske donose čitateljice lista u obliku dopisa poslanih uredništvu, ali ih je svega nekolicina bila objavljena tijekom godina. „Književnost“ predstavlja važan dio svakog broja, budući da se poziva čitateljice na pretplatu i čitanje katoličkih listova i književnih djela, te se s druge strane upozorova na „bezvjerski“ tisak i književnost. „Različite vijesti“ donose aktualnosti iz cijeloga svijeta, naročito vezane uz žensko pitanje. U „Svemu po malo“ nalazimo u svakom broju mnoge kratke članke o kućanskim savjetima, zdravlju, umjetnosti, modi i plesu. Rubrika „Svega po malo“ u kasnijim je godištim podijeljena na dvije zasebne rubrike: „Zdravstvo“ i „Kućanstvo“. Svaki broj završava porukom uredništva i pozivom na pretplatu na list ili na plaćanje dugova za pretplatu.

Sadržaj *Ženske misli* podijeljen je na članke i rasprave koje najviše govore o ženskom pokretu, ženskom pravu glasa i aktualnim problemima s kojima se žene različitih socijalnih staleža i nacionalnosti susreću u novoj državi. Sadrži rubriku „Organizacija“, sa podrubrikama koje donose izvještaje o osnivanju i radu različitih staleških, religioznih, prosvjetnih, karitativnih i đачkih organizacija te organizacija Hrvatske katoličke ženske sveze. U rubrikama „Bilješke“ i „Iz katoličkog svijeta“ objavljuju različite vijesti iz domovine i svijeta. Osim toga, u nekoliko brojeva časopisa nalazimo i poruku uredništva.

Iz same strukture navedenih časopisa uočljivo je da je *Ženska misao* ipak tematski uže orijentirana na samu problematiku ženskog pitanja i praćenja rada ženskog katoličkog pokreta, što se vidi po nezastupljenosti beletristike i zabavnih članaka. *Za vjeru i dom* pak po svojoj strukturi obuhvaća različite političke i društvene teme, dajući savjete i upute kako postići ideal vjerne katolkinje, istovremeno nudeći zabavni sadržaj u obliku raznih priča, romana i pjesama.

7. Analiza časopisa

U ovom će se poglavlju prikazati analiza i usporedba navedenih katoličkih ženskih časopisa 20. stoljeća, *Za vjeru i dom* i *Ženske misli*. Iako časopisi kronološki izlaze jedan za drugim, ideološki se razlikuju, što je moguće prepoznati iz članaka i različitih tekstova časopisa. Tako će se komparirati njihovi stavovi i mišljenja o vjeri, političkim i društvenim promjenama, hrvatskom tisku, ženskom pitanju, odgoju i obrazovanju te umjetnosti i poimanju ljudskog tijela. U sklopu analize obradit će se i literarni radovi, kao i ženska društva i organizacije nastale u okviru pojedinog časopisa te će se pokušati odgovoriti na pitanja kako su časopisi međusobno oblikovali pogled na navedena aktualna pitanja, u kojim pravcima se razilaze i koje ciljeve žele postići svojim radom.

7.1. Stav prema vjeri

Ženski katolički časopisi *Za vjeru i dom* i *Ženska misao* izrazito su vjerski orijentirani, te se njihov vjerski identitet prožima kroz sve tematike sadržane u tekstovima. Iz njihovih je ideala vidljivo nastojanje za očuvanjem temeljnih kršćanskih vrijednosti, što žele postići sveopćom organizacijom katolkinja koju potiču svojim radom.

Prema mišljenju uredništva i autora članaka u časopisu *Za vjeru i dom*, vjera utječe na sve aspekte života te se svako ljudsko djelovanje mora slagati s Božjom voljom.⁷³ Vjera predstavlja temelj narodne sreće za koju je potrebno nastojati da prožme sve ljude i da se njena načela provedu i u privatnom i u javnom životu.⁷⁴ *Za vjeru i dom* nudi jasnu definiciju vjere koja „... jest skup istina i obreda, koje nam je Bog objavio i koje određuju naš odnošaj i vladanje prema Bogu. To je religija ili vjera u objektivnome značenju. Objektivna sadržina vjere od nas ne zavisi; ona ostaje onakova i onolika, kakva je bila, kad je zadnja istina objavljena. Mi možemo nastojati, da ju što bolje upoznamo, ali je nikako ne smijemo mijenjati.“⁷⁵

Za vjeru i dom navodi da se od Francuske revolucije razvija protuvjerska struja koja želi istisnuti vjeru iz javnog života. Uredništvo smatra da se u moderno vrijeme vjera silno omalovažava i da se umanjuje značaj njezinih temeljnih načela. Oštro se protive sekularizaciji

⁷³ T., „Na razmišljanje: Istina će vas osloboditi“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1909., br. 2: 36.

⁷⁴ Delta, „Kako zamišljamo početak naše ženske katoličke organizacije“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 22.

⁷⁵ F. T. Zubac, „Današnja vjera“, *Za vjeru i dom*, 1. svibnja 1911., br. 5: 132.

Crkve smatrajući da se ne poštuju njihova prava. U privatnom životu, uvođenjem državnog braka, također se gubi vjerski značaj sakramenta ženidbe, a obitelj bez vjere, prema njihovom mišljenju, predstavlja propast za cijeli narod.⁷⁶ Osim što smatraju da treba stati na put modernim nevjernicima, isto vrijedi i za moderne katolike, za koje smatraju da su katolici samo po imenu. Njih ima najviše među svjetovnom „inteligencijom“, koji su po potrebi katolici i pomažu katoličke institucije, ali ne prakticiraju vjeru u svom životu, ne moleći se i ne primajući sakramente.⁷⁷ Budući da mnogi katolici pokušavaju dovesti u sklad katoličanstvo s modernom kulturom, *Za vjeru i dom* postavlja pitanje da li je ta veza uopće moguća. Nudi negativan odgovor, navodeći da moderni nazor o svijetu kršćansku vjeru smatra kulturom, a ne religijom, dok kršćanska vjera modernu kulturu ne smatra kulturom već nazorom na svijet, odnosno antireligijom.⁷⁸ Iako *Za vjeru i dom* navodi pojmove „moderni katolicizam“ i „moderna katolkinja“, pod time misli na katolicizam čija načela odgovaraju prilikama i moralnim potrebama suvremenog doba, ali se pritom ni najmanje ne razlikuje od onog u srednjem vijeku, te na katolkinju u pravom smislu riječi, koja se u svojoj vjeri ne razlikuje od katolkinje starog i srednjeg vijeka te koja se zna i želi oduprijeti modernim zabudama.⁷⁹ U ovome slučaju pojam „moderni“ koriste u smislu novog vremena, a ne u smislu promjena koje ono donosi.

Uredništvu lista *Za vjeru i dom* bilo je od velike važnosti dokazati čitateljicama negativan utjecaj modernog nevjerništva. Tako su u članku „Moderno bezboštvo“ naveli statističke podatke iz Berlina iz 1904. godine, prema kojima je tada rođeno 47200 djece od kršćanskih majki, a nekršteno ih je bilo 5800. Bilo je 20730 sklopljenih brakova među kršćanima, ali 7388 njih bez crkvenog blagoslova. Od 32000 umrlih stanovnika, 17000 ih je bilo pokopano bez crkvenih obreda.⁸⁰ Tim podacima željeli su osvijestiti čitateljice na koji način moderna zbivanja djeluju na tradicionalne kršćanske vrijednosti i dokazati sve veću prisutnost modernog „bezvjerstva“ te potrebu za organiziranjem žena kako bi spasile vjeru i svoje obitelji, odnosno svoj narod.

Stav *Ženske misli* prema vjeri vidljiv je iz njenih samih ideala, budući da stremlje većoj ženskoj slobodi, ali uz rad koji se temelji na katoličkoj nauci, onakvoj kakvu je sačuvala i kakvu tumači Crkva. Uredništvo smatra da katoličkom naukom moraju biti ispunjeni svi

⁷⁶ F. T. Zubac, „Današnja vjera“, *Za vjeru i dom*, 1. travnja 1911., br. 4: 97-102.

⁷⁷ F. T. Zubac, „Današnja vjera“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1911., br. 6: 165.

⁷⁸ Svjetoslava, „Katolicizam i moderna kultura“, *Za vjeru i dom*, siječanj i veljača 1916., br. 1 i 2: 6-9.

⁷⁹ M., „Moderna katolkinja“, *Za vjeru i dom*, svibanj i lipanj 1916., br. 5 i 6: 70., Dr. Andrija Živković, „Moderni katolicizam“, *Za vjeru i dom*, siječanj i veljača 1918., br. 1-2: 1-4.

⁸⁰ „Različite vijesti: Moderno bezboštvo“, *Za vjeru i dom*, studeni 1908., br. 12: 382.

njihovi pogledi na svijet, životno shvaćanje te principi na kojima osnivaju i razvijaju svoj rad.⁸¹ Prema njihovom mišljenju, svakom ljudskom radu je potreban Božji blagoslov da bi se postigao željeni uspjeh.⁸²

Ženska misao u svom radu pokazuje interes i za druge vjeroispovijesti u novoj državi, navodeći kao vijest izložbu radova Muslimanske ženske zadruge. Izvještavajući o izložbi, hvali njihov fini ukus i estetsko razumijevanje nazivajući ih „našim muslimankama“.⁸³ S druge strane, *Za vjeru i dom* dokazuje određenu vjersku neosjetljivost, osudom dobrotvorne sekcije *Za našu djecu*, čije članice nisu sve bile katolkinje i primjedbom što je sekcija pomagala djeci svih vjeroispovijesti.⁸⁴

Oba časopisa, i *Za vjeru i dom* i *Ženska misao*, pozivaju se u svom radu na vjerske autoritete. Potpora i priznanje za njihov rad za očuvanje katoličkih vrijednosti od strane vjerskih autoriteta uredništvu oba časopisa bila je od velike važnosti. *Za vjeru i dom* ističe važnost Pape, naglašavajući njegovu ulogu vidljivog vrhovnog poglavara Crkve i i duhovnog oca.⁸⁵ Tome ide u prilog objava iz svibanjskog broja petog godišta gdje nalazimo vijest o blagoslovu Pape Pija X. Marijinoj kongregaciji učiteljica u Zagrebu, listu *Za vjeru i dom* i njegovim čitateljima. Urednice su s velikom zahvalnošću obznanile vijest, sretne što je upravitelj Crkve dao podršku njihovom radu za vjeru i dom.⁸⁶

O blagoslovu Sv. Oca Pape Benedikta XV. 15. listopada 1919. godine izvještava *Ženska misao*. Iz časopisa tako saznajemo da je Papa podržao rad Hrvatske katoličke ženske sveze, uz pohvale za njihov religiozno – socijalni rad za obnovu žene i obitelji u katoličkom duhu. Papa je dao blagoslov predsjednici Sveze, Juliji pl. Halper Vranyczany, generalnom tajništvu, crkvenom povjereniku, kao i svim članicama Sveze.⁸⁷

Iako oba ženska časopisa počivaju na tradicionalnim vjerskim načelima, razlikuju se u stavovima kada govore o vjeri naspram modernih nazora o svijetu. Dok *Za vjeru i dom* nudi isključivi, antimodernistički stav, smatrajući vezu vjere i modernizma nemogućom, *Ženska misao* nastupa umjerenije, nastojeći pomiriti vjeru s određenim modernističkim tendencijama.

⁸¹ Božena Deželić, „Ciljevi katoličkih ženskih organizacija“, *Ženska misao*, siječanj 1921., br. 7-10: 93.

⁸² „Organizacija: Osnutak i dosadanji rad Religiozne sekcije“, *Ženska misao*, ožujak 1921., br. 1-2: 11.

⁸³ „Bilješke: Muslimanska ženska zadruga“, *Ženska misao*, 10. ožujka 1920., br. 3: 48.

⁸⁴ T., „Društvo Marije Jelisave i akcija „Za našu djecu“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 76.

⁸⁵ Bogoljub Strižić, „Papa Pijo VII.“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1914., br. 6-7: 182.

⁸⁶ „Blagoslov Sv. Oca“, *Za vjeru i dom*, 1. svibnja 1912., br. 5: 129.

⁸⁷ „Blagoslov Sv. Oca Pape „Hrv. kat. ženskoj Svezi“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 17.

7.2. Stav prema političkim i društvenim događajima

7.2.1. Liberalizam

Katolički pokret u Hrvatskoj rezultat je širenja liberalnih ideja i njihovog ugrožavanja tradicionalnih katoličkih vrijednosti. Dok su srednjoškolci i studenti aktivno u njemu sudjelovali, organizirajući udruge i izdajući novine, katolkinje su uvidjele potrebu i za vlastitim organiziranjem. Borbu za spas vjere i domovine željele su potići osnutkom ženske katoličke organizacije. Protivljenje idejama naprednjaka i socijaldemokrata u časopisu *Za vjeru i dom* vidljivo je iz njihovih ideala za očuvanjem tradicionalnih katoličkih vrijednosti i borbi protiv sve većeg utjecaja liberalnih ideja. Protivljenje liberalnoj mladeži također dokazuje izrazito negativan stav prema liberalizmu. Osim toga, budući da socijaldemokrati nastoje ograničiti vlast Crkve nastupaju oštro i protiv njih. Politička profiliranost se jasno razabire u listu, željom za sudjelovanjem u katoličkom pokretu uz bok muškarcima te osnivanjem katoličke ženske organizacije i podržavanjem katoličkog tiska te društva *Domagoj*.

Sliku društvenih prilika onog vremena iz pojedinih krajeva Hrvatske donose nam čitateljice lista u obliku dopisa poslanih uredništvu, u kojima se nazire odnos obitelji prema ženskoj štampi i praćenju ženskog tiska. Tako u *Za vjeru i dom* saznajemo da je Karlovac liberalan i napredan grad u kojem se čitaju časopisi *Obzor* i *Pokret*. Karlovčanke čitaju *Domaće ognjište* te se sve više interesiraju za veliki ženski pokret koji se događa u inozemstvu. Iako liberalni, njihovi muževi i očevi to ne odobravaju. *Domaće ognjište* nazivaju „domaće smetište“ te tjeraju svoje supruge i kćeri u kuhinju.⁸⁸ Zanimljivo je da je izrazito antiliberalan stav lista izazvao revolt kod pojedinih čitateljica *Za vjeru i dom*, koje izjavljuju da ga ne žele čitati, jer je dosadan, nesuvremen i nije namjenjen obrazovanim ženama.⁸⁹

Za razliku od potpuno negativnog stava o liberalizmu koji se može iščitati iz *Za vjeru i dom*, *Ženska misao* nudi mnogo umjerenije mišljenje. Govoreći o njemu u okviru ženskog pokreta, smatra da „... nije u liberalizmu sve zabluda, ta liberalizam je patvorina prelijepih kršćanskih ideja o jednakosti, slobodi i bratstvu.“⁹⁰ Time želi prikazati pomirljiv stav prema liberalizmu, nastojeći njegove ideje povezati sa kršćanskim. Liberalizam stoga nije oprečan kršćanskom svjetonazoru, već naprotiv, liberalne ideje humanizma i jednakosti mogu se

⁸⁸ V., „Dopisi: Karlovac“, *Za vjeru i dom*, studeni 1908., br.12: 379-381.

⁸⁹ „Jadi jedne uprave“, *Za vjeru i dom*, 1. listopada 1913., br.8: 289-290.

⁹⁰ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 22.

povezati s kršćanskom ideologijom. Pomirljiv stav zato nije samo odraz konteksta vremena, nego označava pronalaženje novih društvenih vrijednosti na kršćanskim načelima. S druge je strane u *Ženskoj misli* vidljiva težnja za rješavanjem ženskog pitanja, ali se u tom rješavanju prednost ipak daje kršćanskim, a ne liberalnim idejama, s naglaskom da se potonji ne odbacuju u potpunosti, već se uklapaju u širu sliku.⁹¹ Ipak, valja naglasiti da je tolerantnost, jednakost i pomirljivost odlika novog kršćanskog učenja feministkinja, oblikovanih u člancima časopisa *Ženska misao*, čime se svrstavaju na suprotnu stranu od časopisa *Za vjeru i dom* koji ne prihvaća liberalne ideje niti u jednom segmentu.

7.2.2. Modernizam

a) Umjetnost (arhitektura, književnost, kazalište)

Dvadeseto stoljeće svjedoči mnogim društvenim promjenama, između ostalog na području umjetnosti i književnosti. Pojavom moderne umjetnici i književnici su se okrenuli novim stvaralačkim tematikama u skladu s novim vremenom. U listu *Za vjeru i dom* se mnogo upozoravalo čitateljstvo i na „opasnost“ od hrvatske moderne literature i umjetnosti. Glavni zaključak koji nude čitateljicama je da tekovine modernog društva „truju“ mladež. Opisujući ih realističnima i materijalističnima, smatraju ih „gorim od poganske“ te navode da moderni izražaji osobito pogubno mogu djelovati na žene.⁹² Kao pozitivan primjer u umjetnosti kakvoj treba stremiti, *Za vjeru i dom* navodi samu crkvu, odnosno slike kojima su stare crkve ukrašene, inspirirane sv. Pismom, Crkvom i njenim naukom. Hvali renesansne i barokne velike umjetnike poput Tiziana, Van Dycka, Rembrandta, Rafaela, Leonarda da Vincia i Michelangela, smatrajući njihov rad uzvišenim i veličanstvenim.⁹³ *Ženska misao* se slaže da je umjetnost dosegla vrhunac u „katoličkim epohama“ povijesti i u katoličkim zemljama, od kuda potječu najljepša slikarska i kiparska djela. Prema njihovom mišljenju, veličanstvene svjetske katedrale također tome svjedoče.⁹⁴

Za vjeru i dom potiče čitanje knjiga, ali samo onih koje odgovaraju kršćanskim nazorima. Tako neke najpoznatije hrvatske romane svog vremena, poput *Gričke vještice* i

⁹¹ „Organizacija: Prosvjetne i religiozne organizacije: Hrvatska katolička ženska Sveza i njezine organizacije“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br. 4: 60.

⁹² T., „Na razmišljanje: Istina će vas osloboditi“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 71-73.

⁹³ Rastislav Tugomirović, „Katolička crkva i napredak“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1912., br.3: 69.

⁹⁴ Ljubomir Maraković, „Kult nakaznosti u modernom društvu“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 76.

Tajne krvavog mosta Marije Jurić Zagorke, nazivaju „šund“ romanima.⁹⁵ Osvrću se i na rad Matice Hrvatske iz 1913. godine, navodeći knjige i radove tada izdane. U njihovom radu ne vide katolička načela, već propagiranje opasnih zapadnjačkih ideja. Navode socijalne romane *Dim* Ivana Turgenjeva, *Posljednji Nenadić* Andre Kovačevića i *Iza plime* Emina Cara, kojima najviše zamjeraju seksualne prikaze ženskih likova.⁹⁶ Osuđuju i razne inozemne pisce, romantiste i realiste poput Xaviera de Montépina, Alexandrea Dumasa, Honoréa de Balzaca i Victora Hugoa, pisce čija se djela bave političkim i socijalnim problemima i umjetničkim trendovima tog vremena.⁹⁷ Kao primjer prikladnih katoličkih knjiga, *Ženska misao* navodi Danteovu *Božanstvenu komediju* i drame Pedra Calderóna de la Barce.⁹⁸

Za vjeru i dom nudi i pravila koje je potrebno slijediti kod čitanja, s ciljem da se ne stvori površno znanje ili „sanjarska iluzija“ o životu zbog koje žena može postati nesposobna vršiti svoje dužnosti. Brani prekomjerno ili strastveno čitanje i čitanje zabavnih knjiga dulje od jednoga sata te napominje da treba vrlo oprezno birati vrstu štiva. Naposljetku, „... svi poznavaoči naših društvenih prilika tvrde, da je bezvjerje i nećudorednost, koja vlada kod većine današnje mladeži očita posljedica zlog štiva.“⁹⁹

Svojim čitateljicama *Za vjeru i dom* brani i odlazak u kazalište i kino. Kazališne predstave naziva besramnim scenama punim golotinje, koje „kvare“ djevojke i mladiće.¹⁰⁰ Slično mišljenje ima i o kino projekcijama, smatrajući ih izrazito nepristojnima.¹⁰¹ Smatra da se vrste projekcija prikazivane u kinu moraju strogo kontrolirati, stoga osuđuje ljubavne priče, detektivske pustolovine i filmove koji obiluju prikazima nedostojnih plesova i šala te koji potiču na kriminalne radnje.¹⁰²

b) Tijelo (golotinja, moda, ples)

Časopisi *Za vjeru i dom* i *Ženska misao* nude i svoje reakcije na društvene promjene prve polovice dvadesetog stoljeća koje su zahvatile svakodnevicu, uključujući modu, ples i sve veće prikazivanje golog tijela koje prestaje biti predmetom srama. Govoreći o modernoj

⁹⁵ „Svega po malo: Nazadak takozvane „Schund-literature“, *Za vjeru i dom*, 1. prosinca 1912., br.10: 384.

⁹⁶ B.S., „Knjige „Matice Hrvatske“ za god. 1913.“, *Za vjeru i dom*, 1. travnja 1914., br. 4: 111.

⁹⁷ V., „Dopisi: Karlovac“, *Za vjeru i dom*, studeni 1908., br. 12: 379-381.

⁹⁸ Ljubomir Maraković, „Kult nakaznosti u modernom društvu“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 76.

⁹⁹ Biskup Schmitz, „Štivo i kazalište“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1912., br. 2: 51.

¹⁰⁰ T., „Na razmišljanje: Istina će vas osloboditi“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 71-73.

¹⁰¹ „Iz ženskoga svijeta: U boj proti kinematografima!“, *Za vjeru i dom*, 1. rujna 1912., br. 7: 288.

¹⁰² Katarina Jurčić, „Naši kinematografi“, *Za vjeru i dom*, siječanj i veljača 1917., br. 1 i 2: 22-23.

umjetnosti, uredništvo časopisa *Za vjeru i dom* najviše joj zamjera prikaze golotinje. Poziva katolkinje da se takvoj umjetnosti usprotive, radi činjenice da se žensko tijelo sve više javno obeščašćuje.¹⁰³ Iako se *Ženska misao* izjašnjava protiv javnih prikaza golotinje, smatrajući da djeluju loše po mladež, prihvaća ideju zatvorenih umjetničkih izložbi koje bi se posjećivale po vlastitoj želji, bez „opasnosti“ za mlade.¹⁰⁴

U časopisu *Za vjeru i dom* nalazimo i mnogo prigovora na račun promjena u ženskoj modi, koja je također pogodovala širenju golotinje u hrvatskim gradovima. Počela se nositi uska odjeća kojom su žene pokazivale gole ruke, dekolte i leđa.¹⁰⁵ Sve veća razlika u rodnim ulogama počela se očitovati i u odijevanju. U sklopu ženskog pokreta, žene su počele nositi do tada isključivo muški odjevni predmet, hlače. *Za vjeru i dom* izvještava o toj modnoj promjeni koja se pojavila u Parizu i drugim europskim gradovima, da bi se naposljetku pojavila i u Zagrebu. Nov način odijevanja smatra nezdravom pojavom i da to nije način kojim bi žene trebale dokazivati svoju ravnopravnost.¹⁰⁶ *Za vjeru i dom* pod modom podrazumijeva pristojno odijevanje te smatra da ženska odjeća u etičkom i estetskom pogledu mora odgovarati svrsi. Svrha ženske odjeće je, prema njihovom mišljenju, zaštita od vremenskih uvjeta, zime, vlage i vrućine te zaštita ženskog morala. Odjeća mora biti praktična i mora omogućavati ženi izvršavanje svakodnevnog posla, stoga suknja ne smije biti preduga ili prekratka, ili imati mnogo ukrasa i nakita koji bi sprječavali kretanje i smetali kod posla, te mora ekonomski odgovarati financijskim mogućnostima i društvenom položaju.¹⁰⁷ Tako posprdno pišu o suknji „koketnog“ kroja, „vijoglavom“ tapkanju visokim potpeticama i komadiću šešira koji stoji na jednom uhu, smatrajući takve odjevne predmete suvislima. Modi zamjeraju i njezinu promjenjivost te iskazuju želju za dostojnom, lijepom i praktičnom stalnom nošnjom koja bi modu zamijenila.¹⁰⁸ Iako *Ženska misao* nije istom revnošću kritizirala modu, nazvala ju je „pokvarenom, poganskom i nekusnom“ te se slaže sa mišljenjem iskazanim u *Za vjeru i dom* o potrebi za narodnom nošnjom, koja bi svjedočila ponosu katolkinja te bi se prenosila s generacije na generaciju.¹⁰⁹

¹⁰³ T., „Na razmišljanje: Istina će vas osloboditi“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 71-73.

¹⁰⁴ Ljubomir Maraković, „Kult nakaznosti u modernom društvu“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 77.

¹⁰⁵ „Širom svijeta: Kult golotinje u Zagrebu“, *Za vjeru i dom*, 1. svibnja 1911., br.5: 155-156.

¹⁰⁶ J., „Širom svijeta“, *Za vjeru i dom*, 1. travnja 1911., br.4: 124-125.

¹⁰⁷ „Ljepota i čudoređe ženskoga odijela“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1915., br. 1 i 2: 9.

¹⁰⁸ „Moda“, *Za vjeru i dom*, siječanj i veljča 1916., br. 1 i 2: 16-17.

¹⁰⁹ „Hrvati katolici!“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br.4: 50., Draga Kovačević-Dugački, "Narodna umjetnost - sredstvo za preporadanje našega društva," *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br.5 i 6: 78.

Časopis *Za vjeru i dom* navodi i mišljenje o plesanju, kojeg opravdava samo ako se pleše radi odmora i vrlo rijetko te nipošto strastveno.¹¹⁰ Kao jedan od primjera zabranjenog plesa, kojeg su biskupi zabranili svojim vjernicima, navodi tango, opisujući ga ovim riječima: „On je prije neka vrst putene podražice nego ples.“¹¹¹ *Ženska misao* također izvještava o novim modernim i nemoralnim stranim plesovima, poput tanga, one-stepsa i foxtrota. Prema njihovom mišljenju, takve vrste plesova trebalo bi zamijeniti hrvatsko narodno kolo, primjerenije radi narodnog značaja i laganijih ritmičkih pokreta.¹¹²

Uredništvo časopisa *Za vjeru i dom* je pozvalo žene svih katoličkih organizacija da djeluju protiv nemoralnih knjiga, listova, slika, kipova i kazališnih predstava te da bi trebalo osnovati žensko društvo kojem bi upravo ta borba bila glavni cilj i svrha.¹¹³ *Ženska misao* također smatra od velike važnosti uklanjanje svih „moralno i estetski nakaznih“ pojava u javnome životu, naročito da se uklone izlozi i oglasi sa ulica koji „izazivaju smutnju“.¹¹⁴

Dok časopis *Za vjeru i dom* nudi konkretne primjere književnika i umjetničkih pravaca koji „kvare“ njihove idealističke vjerske nazore, *Ženska misao* ipak nešto blaže opisuje moderne pojave u svim umjetničkim izražajima. Uspoređujući njihov stav, bitno je naglasiti zajedništvo u očuvanju hrvatskog identiteta koje se očituje primjerom nošenja narodnih nošnji i plesa narodnih tradicionalnih plesova. Kritičnost prema nekim aspektima modernizma, poput mode i prikaza golotinje, očekivana je iz perspektive kršćanskih načela i jednog i drugog časopisa.

7.3. Stav o hrvatskom tisku

U časopisu *Za vjeru i dom* možemo pratiti različite stavove o javnom tisku u Hrvatskoj. Od samog uvoda u prvom broju časopisa upozorava se na opasnost širenja liberalnih ideja i umanjivanja katoličkih vrijednosti putem tiska u Hrvatskoj te časopis poziva na odvrćanje naroda od konkretnih „bezvjerskih“ i „neprijateljskih“ novina i na poticanje širenja katoličkih novina.¹¹⁵ Pod širenjem katoličkih novina, uključujući i ovaj list, misli se doslovno „... da budemo upravo nasilni, i da im gotovo u ruku utisnemo ovaj naš list ...“, s

¹¹⁰ Dupanloup, „Konferencije kršćanskim ženama“, *Za vjeru i dom*, 1. travnja 1913., br. 4: 108.

¹¹¹ „Iz ženskoga svijeta: Tango“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1914., br. 2: 62.

¹¹² Ljubomir Maraković, „Kult nakaznosti u modernom društvu“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 77.

¹¹³ T., „Svega po malo: Žene u boju protiv nečudorednih knjiga“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1910., br. 6: 223.

¹¹⁴ Ljubomir Maraković, „Kult nakaznosti u modernom društvu“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 77.

¹¹⁵ Delta, „Kako zamišljamo početak naše ženske katoličke organizacije“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 22.

opravdanjem da se i uredništvo „neprijateljskih“ novina i knjiga ne srami na bilo koji način pridobiti pojedince za svoje ideje.¹¹⁶ Biskup Mahnić osnovao je 1908. godine Pijevo društvo, instituciju čija je zadaća bila upravo promicanje katoličkih ideja putem tiska.¹¹⁷ U časopisu *Za vjeru i dom* vidljiva je jasna podjela hrvatskih časopisa na one koji djeluju prema vjerskim principima i one „bezvjerske“, kojih se treba kloniti. S druge strane, *Ženska misao* se ne osvrće u tolikoj mjeri na rad drugih katoličkih i protukatoličkih listova i novina. Govoreći općenito o tisku, također smatra da se širenje kršćanskih ideja i organizacija najbolje postiže upravo dobrim tiskom. Ističe velik utjecaj tiska na javni život koji je potreban radi borbe protiv ideja liberalnih tiskovina.¹¹⁸

7.3.1. „Priateljski“ tisak

Časopis *Za vjeru i dom* promiče svojim čitateljicama listove osnovane od strane katoličkog pokreta, a to su *Hrvatska straža*, *Hrvatstvo*, *Istina*, *Luč*, *Za vjeru i dom*, *Jutro*, *Proljetno cvijeće*, *Hrvatski glas* i *Hrvatska škola*, pozdravljajući njihovu borbu protiv mnogobrojnih listova koji „truju“ narod pišući o temama koje se ne podudaraju s katoličkim načelima.¹¹⁹ *Za vjeru i dom* ističe važnost osnutka Pijevog društva, kao i njegove uloge, budući da su katolički protivnici sa svojim „bezvjerskim“ tiskom sve više jačali u Hrvatskoj. Govoreći o njihovom tjedniku *Jutro*, spominju način na koji je prihvaćen od strane drugih katoličkih listova: „Nego se čini, da je to mlado „Jutro“ s malo ljubaznosti dočekano na osvitku svom. Čitajući, što mu se na pozdrav pisalo od strane katoličkih listova, došla mi na um pomisao: - 'Jutro je, kao najmlađe čedo u obitelji! Starija se braća boje, da će najmlađi uživati najviše ljubavi, pa ga s nepovjerenjem gledaju, dok bi ljepše bilo, da zabace tu misao, pa ga kao milog brata prime, toplim zagrljajem, pa veselo reknu: 'Dobro nam došao! I ti ćeš živjeti i raditi na korist one, za čije dobro svi mi živimo i radimo!'“¹²⁰ Dok uredništvo *Za vjeru i dom* poziva na suradnju i zajedništvo, *Jutro* je unijelo razdor među katoličkim redovima. Na njegovu stranu su stali većina domagojaca, dok je Zbor duhovne mladeži zagrebačke ostao uz katolički list *Hrvatstvo*.¹²¹ Ovaj navod govori u prilog činjenici da su

¹¹⁶ Isto, 21.

¹¹⁷ Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 59-60.

¹¹⁸ „Organizacija: Prosvjetne i religiozne organizacije: Rad Hrvatske katoličke ženske Sveze“, *Ženska misao*, 10. ožujka 1920., br. 3: 44.

¹¹⁹ T, „Na razmišljanje: Istina će vas osloboditi“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 69-71., „Književnost: „Kršćanskoj školi!“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1912., br. 2: 62-63.

¹²⁰ Marija Tomšić-Im, „Pijevo društvo“, *Za vjeru i dom*, ožujak 1908., br. 4: 97-98.

¹²¹ Krišto, *Hrvatski katolički pokret*, 61.

određeni katolički krugovi unutar pokreta ipak smatrali političke listove korisnijima za njihov cilj.

Uredništvo časopisa *Za vjeru i dom* je od samog početka hvalilo studentsku katoličku organizaciju, ponajviše *Luč*, i njihov doprinos u napretku katoličkog pokreta. *Domagoj* je također pozdravio osnutak *Za vjeru i dom*, naglašavajući važnost sudjelovanja obrazovanih žena u zajedničkoj borbi za vjerske ideale.¹²² *Luč* se 1908. godine pohvalno izrazio o novom ženskom listu i pozvao na pretplatu, navodeći da su hrvatske žene dobro započele pri okupljanju velike organizacije svih hrvatskih katolkinja.¹²³ Međutim, nakon godine dana rada lista *Za vjeru i dom*, student filozofije Ljubomir Maraković u *Luči* se kritički na nju osvrnuo, prozvavši učiteljice da još uvijek ne znaju kakvu organizaciju žele i da nisu posvetile ni jedan članak organizaciji učenica nanijevši time štetu ženskom katoličkom pokretu. Predložio im je da odvoje žensku đачku organizaciju, čija bi svrha bila obrazovanje i učvršćivanje ideala te osnivanje udruga i srednjoškolskih listova, od organizacije obrazovanih žena koje bi se bavile karitativnim i religioznim radom.¹²⁴ *Za vjeru i dom* je ponudio odgovor da list nije organizacijsko glasilo učenica, već da mu u tome samo može pomoći.¹²⁵

Budući da uredništvo uviđa važnost tiska za sveopću žensku organizaciju te način na koji ideje zastupljene u njima dopiru do većeg broja ljudi, potiču izdavanje manjih listova među određenim grupacijama, na primjer u ženskim višim pučkim školama gdje bi ih pisale najbolje i najdarovitije učenice.¹²⁶ Urednica šalje poruku i djevojkama koje su završile školu da ne napuštaju svoje ideale, da se čuvaju društvenog „otrova“, tiska i razgovora te da čitaju samo dobro katoličko štivo.¹²⁷ Izvjestile su o izdavanju novog katoličkog lista za učenice pod nazivom *Proljetno cvijeće*, koji je izašao u ožujku 1909. godine pod uredništvom učiteljice Marije Marošević. Njegova je zadaća organizacija katoličke ženske mladeži i njihova priprema za sudjelovanje u sveopćoj katoličkoj ženskoj organizaciji.¹²⁸

¹²² Dimitar Vac, „Hrvatsko đastvo“, *Za vjeru i dom*, siječanj 1908., br. 4: 117-118.

¹²³ „Književnost: *Za vjeru i dom*“, *Luč*, veljača 1908., br. 5: 297-298.

¹²⁴ Ljubomir Maraković, „Ženska organizacija“, *Luč*, travanj 1908., br. 7: 369-370.

¹²⁵ „Nekoliko riječi slavnome uredništvu „*Luči*“, *Za vjeru i dom*, ožujak 1909., br. 3: 67.

¹²⁶ Delta, „Kako zamišljamo početak naše ženske katoličke organizacije“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 22.

¹²⁷ T, „Našim mladim prijateljicama“, *Za vjeru i dom*, rujan 1908., br. 9 i 10: 257-258.

¹²⁸ „Različite vijesti: Novi list katolički za učenice srednjih škola“, *Za vjeru i dom*, listopad 1908., br. 11: 347.

Detaljnije spominju i mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost pod nazivom *Hrvatska škola* kojeg izdaje Katoličko učiteljsko društvo iz Istre te ga odobravaju čitateljicama i katoličkom učiteljstvu, navodeći da list radi po katoličkim načelima.¹²⁹

Kao konkretne primjere dobrih katoličkih časopisa, uz vlastiti, novinari *Ženske misli* navode *Hrvatsku prosvjetu*, časopis za književnost i umjetnost Kola hrvatskih književnika, te *Čas*, časopis znanstvenog slovenskog i hrvatskog Leonovog društva.¹³⁰ Svrha Leonovog društva bila je promicanje učenja i njega kršćanske filozofije i znanosti, podupiranje znanstvenih pothvata te poticanje mladih na znanstveno djelovanje. Osnutak tog društva pozdravilo je i uredništvo *Za vjeru i dom* u studenome 1908. godine.¹³¹

7.3.2. „Neprijateljski“ tisak

Kao „najgore“ svjetovne listove *Za vjeru i dom* navodi *Pokret* i *Obzor*, koji prema njihovoj ocjeni „najviše škode“ inteligenciji hrvatskog naroda.¹³² *Obzor* smatraju nesređenim, dvoličnim listom, koji se u svojim stavovima ne može odlučiti između „bezvjerstva“, koje promovira pod krinkom „slobodoumlja“, te zdravog katolicizma s krivo naglašenim klerikalizmom. „Obzoraštinu“ smatraju krivcem što se većina hrvatske javnosti ne može jasno opredijeliti za „bezvjerstvo“ ili čisti katolicizam, budući da im se nude nesređeni i mutni stavovi. Isto smatraju i za *Obzorov* mjesečnik *Vijenac*, kojeg nazivaju običnim prilogom sa neukusnom vanjštinom. Namijenjen je znanosti, umjetnosti i književnosti, a donosi sablažnjive slike, pornografsku beletristiku i članke indiferentnih suradnika.¹³³

Oštro nastupaju i protiv prvog učiteljskog lista u Istri, *Narodne prosvjete*, smatrajući da nije bio uređivan u katoličkom duhu. *Za vjeru i dom* *Narodnu prosvjetu* smatra opasnim, liberalnim listom, kojeg ne treba čitati i podržavati. Naime, katolički prosvjetni list *Hrvatska škola* je nastao upravo zbog sukoba učiteljstva u Istri, budući da su se stavovi liberalne i katoličke učiteljske struje razlikovali. Sukob je rezultirao stvaranjem Katoličkog učiteljskog društva u Istri i njihovim glasilom.¹³⁴

¹²⁹ „Književnost: „Kršćanskoj školi!“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1912., br. 2: 62-63.

¹³⁰ „Organizacija: Prosvjetne i religiozne organizacije: Rad Hrvatske katoličke ženske Sveze“, *Ženska misao*, 10. ožujka 1920., br. 3: 44.

¹³¹ „Različite vijesti: Leonovo društvo“, *Za vjeru i dom*, studeni 1908., br. 12: 381.

¹³² T, „Na razmišljanje: Istina će vas osloboditi“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 69-71.

¹³³ „Književnost: Obzorov „Vijenac“, *Za vjeru i dom*, 1. listopada 1911., br. 8: 317-318.

¹³⁴ „Književnost: „Kršćanskoj školi!“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1912., br. 2: 62-63.

U listu *Za vjeru i dom* nalazimo i osudu ženskog časopisa *Domaće ognjište*, gdje autor M. Pukler kritizira naobrazbu hrvatskih učiteljica, navodeći da časopis obiluje ružnim člancima i pjesmama koje nedostojno pišu o vjeri i svetinjama, propovjedajući sjetnu i slobodnu ljubav, što ne dolikuje obrazovanim katolkinjama. Autor se slaže sa kritičarem *Jutra* koji je *Domaće ognjište* nazvao socijaldemokratskim listom.¹³⁵

Od drugih ženskih časopisa nalazimo i spomen na *Ženski svijet*, kasnije preimenovan u *Jugoslavenska žena*. Pod uredništvom književnice i pripadnice ženskog pokreta Zofke Kveder Demetrović, časopis se bavio kulturnim, socijalnim i političkim problemima žena. Bio je namijenjen obrazovanim i politički osviještenim ženama, aktivnima u društvu.¹³⁶ *Za vjeru i dom* oštro kritizira *Ženski svijet*, smatrajući njihov zahtjev za ravnopravnošću između muškaraca i žena neopravdanim, optužujući uredničine liberalne ideje, sa zaključkom da list ne radi na kršćanskim načelima, stoga ga nikako ne preporučuju svojim čitateljicama.¹³⁷

Iz navedenog doznajemo da je *Za vjeru i dom* otvoreno iznosio mišljenja i stavove kako o političkim i protuvjerskim, tako i o katoličkim te kulturno znanstvenim časopisima. U *Ženskoj misli* ne nalazimo navode o hrvatskom političkom tisku, iako su svjesni njegovog velikog utjecaja na društvo. Budući da Sveza nije bila političko društvo, stavljala je naglasak na promicanje prosvjetnog, kulturnog i znanstvenog katoličkog tiska među katolkinjama.

7.4. Stav prema ženskom pitanju

Moderne ideje feminizma, traženje ravnopravnosti na društvenom, političkom i kulturnom polju ne nailaze na odobravanje katoličkih krugova početkom 20. stoljeća. Osuđuje se poistovjećivanje prava žena i muškaraca kao i zahtjev za modernim odgojem i obrazovanjem žena van tradicionalnih vjerskih okvira.

U časopisu *Za vjeru i dom* možemo iščitati stavove o različitim oblicima feminizma. Autor M. Pukler navodi radikalni ili ekstremni feminizam koji je, prema njemu, apsurdan, budući da se protivi ženskoj anatomiji i fiziologiji.¹³⁸ Time se čitateljicama daje na znanje da takva vrsta feminizma nije odobrena od strane Crkve. Isti autor navodi i umjereni ili konzervativni feminizam, čiji se zahtjevi odnose na socijalno – građansku domenu, odnosno

¹³⁵ M. Pukler, „Obrazovanost žena“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1909., br. 6 i 7: 164.

¹³⁶ Ograjšek Gorenjak, „Politika ženskog tiska“, 148-150.

¹³⁷ „Iz ženskoga svijeta: Ženski svijet“, *Za vjeru i dom*, rujna – listopad 1917., br. 8 i 9: 157-159.

¹³⁸ M. Pukler, „Obrazovanost žena“, *Za vjeru i dom*, 1. travnja 1909., br. 4: 102.

širenje intelektualnog polja rada žena i veće izobrazbe. Umjereni feminizam prema Pukleru predstavlja opasnost za žene, budući da nije svako obrazovanje korisno i prema vjerskim načelima.¹³⁹ Tako zahtjevi umjerenog feminizma također nisu u skladu s katoličkim razmišljanjem. Autor članka „Katolički feminizam“ Radmanović spominje i pojmove građanskog i radničkog feminizma. U njegovoj definiciji građanski možemo poistovjetiti s umjerenim, budući da „... traži pravedniju i prostraniju jednakost oba spola u svemu – osobito u kulturnom polju i odgoju; zahtijeva šira vrata ženama k slobodnim zanimanjima.“¹⁴⁰ Prema njegovom mišljenju, radnički feminizam „...u koliko ne zastupa šuplje fraze; obmame socijalne demokracije, traži jednakopravnost žene i muškarca u svim životnim pitanjima – pitanjima moralnim, socijanim i političkim.“¹⁴¹

Zagovarajući katolički feminizam, Crkva se ne protivi obrazovanju žena, ali osuđuje moderni feminizam smatrajući da ženu odvaja od njene rodne uloge i obiteljskog života. Stavovi katoličkog feminizma su daleko od liberalnog, što možemo iščitati iz istog članka „Katolički feminizam“ gdje se donosi njegov program u Hrvatskoj. Radmanović u članku negira zahtjeve liberalnog feminizma za ravnopravnost spolova potkrepljujući njihovu različitost navođenjem sadržaja iz Svetog Pisma: „Pod vlasti muža bit ćeš, i on će nad tobom gospodovati ... Pavao Apoštol naroda, uči, da žene imaju biti pokorne – tako zakon hoće – da je žena stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi žene: dakle mu mora biti podvržena! Nadalje isti Apoštol kaže, da je čovjek glava, upravitelj žene, kao što je Isus glava Crkve.“ Ženin položaj naspram muškarca u konačnici prikazuje navodom: „Bog nije stvorio ženu iz glave čovjeka, da mu bude jednaka ili nad njim; nego iz rebra, ispod ruke, da mu bude pomoćnica i pokorna!“. Time se želi razliku između muškarca i žene prikazati kao prirodno stanje te *Za vjeru i dom* svjedoči tradicionalnoj slici tog vremena i da je za katoličke krugove liberalan feminizam bio neprihvatljiva opcija. Budući da ističu da su ženine glavne zadaće pokornost, čuvanje kuće, kućanski poslovi i odgoj djece, glavni cilj katoličkog feminizma je otkriti način kako bi žena najlakše i najbolje mogla ispuniti te zadaće za koje je stvorena.¹⁴² Smatraju da „katolički feminizam u Hrvatskoj mora ići za tim, da održi ženi ono dostojanstvo, koje joj pripada po naravi i Božjem nauku – da žena bude prava družica i pomoćnica mužu!“¹⁴³ Osim toga, cilj katoličkog feminizma je pomoći ženama živjeti pošteno te duhovno obogatiti njihov

¹³⁹ Isto.

¹⁴⁰ Radmanović, „Katolički feminizam“, *Za vjeru i dom*, travanj 1908., br. 5: 131.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Radmanović, „Katolički feminizam“, *Za vjeru i dom*, ožujak 1908., br. 4: 98-106.

¹⁴³ Radmanović, „Katolički feminizam“, *Za vjeru i dom*, travanj 1908., br. 5: 133.

razum i srce.¹⁴⁴ Navode i pomoć ženama u vidu radnih uvjeta. Žele bolje plaće za učiteljice, radnice u tvornicama, da im se osigura radno mjesto na kojem će njihovo zdravlje i moral biti sigurni, da rade sukladno svojim mogućnostima te da imaju dovoljno vremena za obavljanje vjerskih dužnosti i da ne rade na svete dane.¹⁴⁵ Iz navedenog se može izvući zaključak da katolički krugovi smatraju prihvatljivim one oblike feminizma u kojima se ne očituje težnja za postizanjem rodne ravnopravnosti i jednakosti, već naprotiv, okrenuti su prema ulozi žena u postojećem rodnom sustavu, opisujući razvoj ženskog pitanja unutar tradicionalne uloge žena, majke i domaćice. Pomoć radnicama i učiteljicama nude iz razloga da ne bi svojim radom naštetile vjerskim obvezama i načelima.

U članku nepoznatog autora potpisanog inicijalom F., navode se konkretne ženske sposobnosti i po čemu se one razlikuju od muškaraca. Pregled sposobnosti smatra se važnim da bi se prema njima moglo odrediti polje ženskog rada i ženske organizacije. Potrebno je naglasiti da autor smatra da je Bog dao spolovima onaj posao i ulogu koje odgovaraju njihovim sposobnostima. Kao prva i najočitija razlika među spolovima navodi se anatomija. Žene su anatomske puno slabije od muškaraca, čime se želi dokazati da društvo ne bi smjelo dozvoljavati ženama poslove koji zahtijevaju fizičku snagu, naročito u tvornicama gdje ih se sve više zapošljava. Kao prednost slabije fizičke konstrukcije žena smatra se njihova spretnost i brzina. Poslovi koji traže te sposobnosti su kućni poslovi i ručni rad. Nadalje, na temelju fizičke konstrukcije, žene imaju svijetliju i ugodniju boju kože te nježnije lice i glas što ih čini boljima od muškaraca u odnašanju prema ljudima.¹⁴⁶

Osim u fizičkim, razlika među spolovima navodi se i u duhovnim sposobnostima. Mašta žena je bujnija od muške, što se očituje u uređenju interijera, odjeći i frizuri te u težnji za čitanjem zabavnih knjiga, većinom otrovanih krivim vjerskim i moralnim nazorima. Zahvaljujući bujnoj mašti, žena je sposobnija jasnije si predočiti tuđu bijedu te stoga pripravnija pružiti pomoć. Konkretno, smatra se da su žene dužne raditi u čuvalištima i igralištima na lokalnoj razini, u kojima bi pomagale zaposlenim majkama čuvajući njihovu djecu. Bog je oba spola nagradio razumom, koji se kod žena drugačije očituje. Dok muškarac polako, na temelju svake činjenice dolazi do zaključka, žena naglo i intuitivno želi isto, što ju može dovesti do krivih zaključaka. Smatra se potrebnim obrazovanje žena, ali u skladu s njihovom naravi. Stoga se potiče slobodne inteligentne žene, koje nemaju obitelj, na studij

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ Isto, 134.

¹⁴⁶ F., „Polje ženskog rada“, *Za vjeru i dom*, lipanj 1908., br. 7 i 8: 194.

socijalnog i ženskog pitanja. Prema njihovom mišljenju, premalo Hrvatica katolkinja se time bavi te je potrebno veće znanje o navedenim pitanjima te više sociologinja i feministkinja koje bi vodile katoličke ženske organizacije i pisale u katoličkim novinama i listovima. Nadalje, žene su nadarene većom stidljivošću i pobožnošću te intuicijom pa se zato postavljaju kao čuvarice vjere i morala. Djelovale bi u obiteljima kao majke odgajateljice te moralno pomagale zaposlenim, neudatim ženama, na jasno određenom katoličkom principu.¹⁴⁷ Na temelju navedenih sposobnosti, zaključujemo da autor smatra da su žene stvorene za ulogu majke, supruge i odgajateljice te da je njihova zadaća očuvati katoličku vjeru cijelog društva.

U rubrici „Svega po malo“ nalazimo mnoge kratke članke pisane od strane uredništva i dopisnica listu. Većina tih članaka odnosi se na različite praktične savjete koji mogu pomoći kod sanacije lakših zdravstvenih tegoba i u kućanstvu. Tako možemo saznati koji je najbolji lijek za natečeni crveni nos, kako ojačati mišiće ili napraviti domaću mast za opekline. Nude se savjeti o pranju vune i vunениh stvari, održavanju kožnih cipela, kako uloviti žohare ili kako oprati pod zimi i odstraniti petrolej iz svjetiljke. Osim toga, čitateljice su dobivale nove recepte, poput recepata za mekanu govedinu, kolače od sira i pečene jabuke.¹⁴⁸ Iako su savjeti o vođenju kućanstva bili popularni u tadašnjim, ali i današnjim ženskim časopisima, list *Za vjeru i dom* je njima želio dodatno naglasiti svoj stav da je mjesto žene u kući. Osim toga, s nizom savjeta o kućanstvu pokazuje interes za privlačenjem novih čitateljica, koje bi radi njih kupile časopis. Naime, ovakvim korisnim savjetima nastoji se izbjeći politička monotonija te se pokušava zainteresirati čitateljice radi proširivanja publike. S jedne strane, časopis nudi ideološke stavove o aktualnim događajima, ali i pruža savjete kako svakodnevni život učiniti lakšim i jednostavnijim. Za razliku od časopisa *Za vjeru i dom*, u *Ženskoj misli* navedeni tipovi članaka nisu bili zastupljeni, već su bili orijentirani isključivo na društveno-političku aktualnu problematiku.

Ženska misao također navodi stavove o pojedinim strujama unutar feminizma, istovremeno smatrajući da žensko pitanje ne bi ni bio problem u kršćanski orijentiranom društvu, budući da je po kršćanskoj nauci žena oduvijek imala priznato mjesto u društvu kao majka ili djevoja.¹⁴⁹ Stavovi *Ženske misli* o prirođenoj ulozi majke podudaraju se sa stavovima iznesenima u *Za vjeru i dom*, budući da časopis naglašava važnost majčinstva,

¹⁴⁷ Isto, 200.

¹⁴⁸ „Svega po malo“, *Za vjeru i dom*, siječanj 1908., br. 2: 62., „Svega po malo“, *Za vjeru i dom*, lipanj 1908., br. 7 i 8: 254., „Svega po malo“, *Za vjeru i dom*, 1. rujna 1909., br. 8 i 9: 287-288.

¹⁴⁹ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 9.

odlučno nastupajući protiv protumajčinske struje. Pristašama te struje smatra žene kojima je svrha života „iživjeti se“ i koje majčinstvo smatraju „sužanjstvom“ i „atentatom na ljepotu“. Prema njihovom mišljenju, protumajčinska struja djeluje protiv ženske naravi i čovječanstva.¹⁵⁰ Nadalje, ne opravdava ni struju koju naziva „žena-muškarac“, koja teži potpunim izjednačavanjem s muškarcima, ali time ne tvrdi da se polje ženske djelatnosti ne bi moglo i ne treba proširiti. Naprotiv, može i mora, ali do granica koje određuju snaga žene, ženska moralnost i dobrobit obitelji.¹⁵¹ Navodi i socijalističku struju, koja s prethodno navedenom dijeli zahtjev za potpunom jednakošću muškarca i žene, ali se razlikuje po svom cilju koji je pun zabluda. Socijalizam traži slobodnu ljubav i slobodu, ne majčinstva, već majčinskih dužnosti. Prema njihovom mišljenju, žena i muškarac u društvu bi se trebali izjednačiti u poslu i plaći, dok bi se za odgoj djece brinula državna odgajališta. Takvim ciljevima se *Ženska misao* odlučno protivi, budući da odvajaju djecu od majki, a majčinski odgoj je jedini pravi i prirodni.¹⁵² Odbacuju i teoriju švedske feministice Ellen Key, „erotični monizam“, prema kojemu je jedini životni pravac potenciranje življenja. Nadalje, Ellen Key moral smatra relativnim, ne odbacuje ni preljub ni bigamiju, niječe sakrament braka, brani rastavu te izvanbračne spolne odnose. *Ženska misao* smatra da takav pristup životu oduzima majčinstvu sav moralni značaj te da je život bez moralnih zakona poguban po ženu.¹⁵³ Iako naglašava majčinstvo najprirodnijom svrhom žene, *Ženska misao* tvrdi da ono nije njezina jedina svrha, već da mora koristiti kao uzor po kojemu će žene usmjeravati svoje karitativno i socijalno djelovanje.¹⁵⁴

Govoreći o polju ženskog rada i važnosti ženskog socijalnog pitanja, *Ženska misao* navodi paradoksalnost novonastale situacije: „Žena je uslijed nepovoljnih socijalnih prilika bačena iz mirnoga porodičnog kruga u privrednu borbu i ne zna, koja je njena glavna zadaća i svrha života. Ako je određena da bude majkom, čemu joj onda krato pravo na materinstvo tjerajući je iz doma u radione, tvornice i urede? Ako je pak svrha njezina biti radnicom i živjeti od zarade vlastitih ruku, kao i muškarac, zašto joj brane pristup u mnoga privredna zvanja, zašto joj krato pravo javnoga djelovanja?“¹⁵⁵ Dakle, *Ženska misao* je svjesna da su nove socijalne prilike u društvu postavile ženu u vrlo težak položaj. S jedne joj se strane onemogućava sretan obiteljski život, dok joj se s druge uskraćuje pristup u mnoga zanimanja.

¹⁵⁰ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 20.

¹⁵¹ Isto, 21.

¹⁵² Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 21.

¹⁵³ Isto, 21 – 22.

¹⁵⁴ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 22.

¹⁵⁵ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 8.

Nadalje, ograničavanjem ženskog polja rada socijalne i pravne uredbe ponizuju ženu. *Ženska misao* postavlja pitanje zašto žene ne bi mogle, naprimjer, biti tutorke, svjedoci kod oporuke, nadzornice u tvornicama ili ravnateljice škole.¹⁵⁶ *Ženska misao* nastoji osvijestiti čitateljice za ovu problematiku, smatrajući da žene moraju biti glasnije u traženju zaštite svojih prava. Prema njihovom mišljenju, socijalnom politikom se moraju zaštititi prava majki radnica i poboljšati radni uvjeti da žene mogu i dalje sudjelovati u obiteljskom životu. Osim njih, potrebno je zaštititi i neudate žene, odnosno pružiti im priliku šire naobrazbe. Svjesna potrebe za promjenama u položaju žena, *Ženska misao* naglašava njihovu nužnost, ali isključivo uz poštivanje kršćanske vjere i morala. Osim toga, te promjene ne smiju ići nauštrb ženskih tjelesnih i duhovnih moći, a to su poštenje, pristojnost, blagost te zadaća žene koju ima u obitelji, kao supruge i majke.¹⁵⁷ *Ženska misao* je također iznijela mišljenje o okviru ženskog polja rada, navodeći konkretna zanimanja prikladna, odnosno neprikladna za žene. Prvenstveno odbacuje svaki težak fizički rad i rad koji sprječava ženski razvoj, stoga kao neprikladna zanimanja navodi vojničku službu, rad u rudnicima i određene vrste poslova u tvornicama. Iz moralnih razloga neprikladni su i ženski noćni rad, rad pod zemljom i u zajednici s muškarcima. Smatra da se žena može baviti najrazličitijim zanimanjima, ali pritom ne smije izgubiti više idealne vrijednosti te mora zaštititi svoj moral i obiteljske vrijednosti. Iz toga slijedi da su najprikladnija ženska zanimanja ona u kojima žena može razvijati svoje majčinske karakteristike, a to su učiteljice, karitativna i socijalna zanimanja, bolničarke, upraviteljice sirotišta, dječijih domova i slično. Osim toga, kao prikladna ženska zanimanja navodi ženske obrte šivanja, pranja, glačanja, izrade nakita, pletenja vezenja i slično. Široko polje rada žene imaju i u trgovini, uredima, pošti, telefonu, brzojavu i željeznici. Odobravaju i visoko obrazovanje te naglašavaju da su žene talentirane za umjetnost, književnost, matematiku, astronomiju i fiziku.¹⁵⁸ Vezano uz širenje polja ženskog rada, javlja se problem plaća. *Ženska misao* je mišljenja da se ženski rad mora smatrati jednako vrijednim kao muškarčev, te da se jednaki rad mora jednako platiti. Stoga traže da država zakonom zaštiti ženu od iskorištavanja poslodavaca.¹⁵⁹ Iz navedenog možemo izvući zaključak da, za razliku od *Za vjeru i dom*, *Ženska misao* uvelike pomiče granice ženskog polja rada. Iako radikalne feminističke ideje i dalje smatra neopravdanim, uočavamo velik odmak u odnosu na mnogo konzervativnije stavove iskazane u časopisu *Za vjeru i dom*.

¹⁵⁶ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 22.

¹⁵⁷ Isto, 22 - 23.

¹⁵⁸ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br. 4: 54-55.

¹⁵⁹ Isto, 55-56.

7.4.1. Žensko pravo glasa

Kada govori o ženskom pravu glasa, *Za vjeru i dom* nudi jasan negativan stav, osuđujući direktno sudjelovanje žena u politici. Donosi čitateljicama vijesti na tu temu iz ostatka Europe i svijeta, gdje su žene puno glasnije i naprednije u traženju svojih političkih prava. Smatraju da se sufražetkinje u Engleskoj na nečuven i nedoličan način bore za političko pravo glasa žena, posprdno ih nazivajući „ratobornim amazonkama“.¹⁶⁰ Reagirajući na ženske skupštine za žensko pravo glasa u Beču i Berlinu, postavljaju pitanje imaju li žene pravo i dužnost za bavljenjem političkim pitanjima. Negativnom odgovoru na to pitanje ide u prilog činjenica da, prema njihovom mišljenju, muškarci i žene imaju jasnu podjelu rodni uloga te da bi njihovim izjednačavanjem došlo do pomanjkanja majčinog odgoja.¹⁶¹ Smatraju da je „Katolička Crkva i katolička nauka dala ... ženama u društvu ljudskom odlično i dostojno mjesto, te bi težnja za promjenom tog položaja bila posve nenaravna.“¹⁶² Prema njihovom mišljenju, Hrvatica je u prvom redu majka i „drugarica“ mužu, zatim učiteljica i redovnica.¹⁶³ Ne shvaćaju suvremene težnje za političkim pravima, budući da žene, prema njihovom mišljenju, već imaju pravo baviti se politikom, na način da shvaćaju zahtjeve svog vremena, da su upoznate s političkom situacijom i političkim opredijeljenjem svog muža, odnosno da budu njihove „umne drugarice“. Za javno sudjelovanje u politici i težnju za pravom glasa nastupaju strogo protiv, smatrajući političku sferu isključivo muškim područjem.¹⁶⁴ Time što ne priznaju ženama pravo glasa, ne isključuju njen utjecaj na javni život, već žele održati ženino važno značenje u općoj izobrazbi i kulturi, koje bi se direktnim sudjelovanjem u politici uvelike smanjilo.¹⁶⁵ Upozoravaju čitateljice da je krajnje vrijeme da se žene vrate svojoj dužnosti u obitelji, kao i zdravom kršćanskom narodnom životu.¹⁶⁶ Možemo zaključiti da izrazito negativan stav prema političkom pravu žena *Za vjeru i dom* opravdava činjenicom što se to pravo ne bi podudaralo sa zadaćom koju su dužne vršiti kao majke, a zadaću majke priznaju glavnom ženskom ulogom i vjerskim idealom kojem treba stremiti.

¹⁶⁰ Marija Hermann, „Spasenje po ženama“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1912., br. 6: 205 - 207.

¹⁶¹ Isto, 205-206.

¹⁶² H. K., „Izvor ženske emancipacije“, *Za vjeru i dom*, 1. travnja 1913., br. 4: 124.

¹⁶³ „Žena u Hrvatskoj“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1913., br. 6: 174.

¹⁶⁴ Monika, „Žensko pravo glasa“, *Za vjeru i dom*, 1. lipnja 1913., br. 6: 197-198.

¹⁶⁵ M. Hermann, „Šta je žensko pitanje“, *Za vjeru i dom*, 1. svibnja 1914., br. 5: 135.

¹⁶⁶ H. K., „Žensko pravno pitanje“, *Za vjeru i dom*, 1. rujna 1912., br. 7: 274., H. K., „Vratimo se jednostavnosti“, *Za vjeru i dom*, 1. rujna 1915., br. 7 i 8: 123.

Najveće neslaganje u stavovima između dva analizirana katolička časopisa moguće je iščitati upravo iz stava o ženskom pravu glasa. Dok je *Za vjeru i dom* oštro protiv, *Ženska misao* se aktivno zalagala za pravo glasa žena, što je vidljivo već iz samog uvoda. U daljnjem radu, *Ženska misao* se mnogo bavila borbom za pravo glasa, budući da je riječ o jednoj od najaktualnijih političkih tema u međuratnom razdoblju te je u vrijeme izlaženja časopisa vladalo uvjerenje da će žene dobiti pravo glasa. *Ženska misao* je izvještavala čitateljice o povećanju broja zemalja u kojima su žene dobivale pravo na izvršavanje političkih dužnosti, objavljivala mnoge diskusije na temu te objavljivala rezolucije i transkript rasprave o ženskom pravu glasa u Privremenom narodnom predstavništvu.¹⁶⁷ Zahtjev za jednakim i općim pravom glasa opravdava činjenicom da državni zakoni i uredbe utječu na sve javne i privatne sfere života, istovremeno zanemarivajući važna socijalna pitanja kojima bi ženska suradnja koristila.¹⁶⁸ *Ženska misao* ne ograničava političku djelatnost žene samo na obiteljsku sferu života, iako ju i dalje smatra najvažnijom. Naglašava važnost političkog djelovanja navodeći da upravo urođene majčinske sposobnosti ženu čine korisnom u mnogim državnim pitanjima, poput promicanja ćudorednosti, razvijanja osjećaja društvenosti, usađivanja građanskih vrlina, rada u socijalnoj politici, zdravstvu, odgoju mladeži, zaštiti radnica te rada u parlamentima. Traže veći utjecaj žena na zakonodavstvo, budući da se zakonom određuju muško ženski odnosi, ženidbeni zakoni, obiteljsko pravo, zaštita majki i slično. Smatraju da za žensko pravo glasa moraju biti svi muškarci kojima je stalo do moralnog i materijalnog napretka „narodne obitelji”.¹⁶⁹ Oštro osuđuju novi građanski i općinski izborni zakon tada izdan. Naime, prema izbornom zakonu za općinske i gradske izbore iz 1920. godine „aktivno su biračko pravo dobile i neke žene.”¹⁷⁰ Kao što smo već ranije u tekstu naveli, to se pravo odnosilo na samostalne žene, radnice koje same brinu za opstanak svoje obitelji, ali samo na području sjeverne Hrvatske i Slavonije. *Ženska misao* naglašava veliku nepravdu i nelogičnost tog izbornog zakona, navodeći primjer da prema njemu akademski obrazovana, ali udata žena nema pravo glasa, dok punoljetni neobrazovani mladić ili običan pastir to pravo ima.¹⁷¹ Iz transkripta rasprave Privremenog narodnog predstavništva saznajemo i općenito

¹⁶⁷ Augustin Juretić, „Zar i žena na političku arenu“, *Ženska misao*, 10. ožujka 1920., br. 3: 36-38., „Bilješke: Žensko pravo glasa kod općinskih i gradskih izbora“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 32., „Bilješke: Jugoslavenske žene za pravo glasa“, *Ženska misao*, 10. ožujka 1920., br. 3: 46-47., „Rad žena u tuđini: Žensko pravo u Engleskoj“, *Ženska misao*, 20. Travnja 1920., br. 4: 64., „Žensko biračko pravo i naše Narodno predstavništvo“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 65-72., „Rad žena u tuđini: Ženski pokret u Španiji“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 87.

¹⁶⁸ „Bilješke: Žensko pravo glasa kod općinskih i gradskih izbora“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 32.

¹⁶⁹ Augustin Juretić, „Zar i žena na političku arenu“, *Ženska misao*, 10. ožujka 1920., br. 3: 37-38.

¹⁷⁰ Ivica Miškulin, „Općinski i parlamentarni izbori u Koprivničkom kotaru 1920. godine“, *Podravina* 7 (2005): 93.

¹⁷¹ B. K., „Žene u gradskim i općinskim izborima“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br. 4: 59.

političko ozračje prema ženskom pravu glasa. Iako su neki političari imali pozitivan stav prema njemu, većina zastupnika, njih 253, je bila protiv, dok je za žensko pravo glasa glasalo tek 19 zastupnika Jugoslavenkog kluba, 11 socijalista te 6 republikanaca.¹⁷² Zanimljivo je da *Ženska misao* uopće prati ovu raspravu, što nam dodatno ukazuje na njezin politički interes i težnju za aktivnim sudjelovanjem žena u politici. Kao pozitivan primjer navode Hrvatsku pučku stranku koja je u svoj program uvrstila i žensko pravo glasa te u gradskim izborima prva i jedina kandidirala dvije žene.¹⁷³ Zalaganjem za žensko pravo glasa, Hrvatska pučka stranka nastojala je pridobiti žene kao svoje glasačice i zadržati vjerski utjecaj nad njima. Budući da je riječ o klerikalnoj stranci, ne čudi da je imala podršku uredništva *Ženske misli*. Želeći utjecati na mišljenje svojih čitateljica, *Ženska misao* se ponovno poziva i na crkvene autoritete, opravdavajući potrebu za ženskim pravom glasa odobrenjem samog pape Benedikta XV., koji se jasno izrazio za sudjelovanje žena u javnom životu.¹⁷⁴ Budući da je *Ženska misao* izlazila u razdoblju kada je bilo izgledno da bi žene mogle dobiti pravo glasa, jedni od primarnih ciljeva bili su joj upravo agitacija za klerikalce i regrutacija ženskog biračkog tijela.

Upravo su kod pitanja ženskog prava glasa najviše vidljivi suprotni stavovi obrađivanih časopisa, budući da *Za vjeru i dom* nimalo ne odstupa od strogih negativnih stavova naspram ženskog sudjelovanja u politici, dok s druge strane *Ženska misao* prednjači u borbi za žensko pravo glasa na klerikalnoj podlozi, smatrajući aktivno sudjelovanje žena u političkom životu od velike važnosti za cijelo društvo.

7.5. Stav prema odgoju i obrazovanju

O odgoju djece kao važnom društvenom čimbeniku u časopisu *Za vjeru i dom* se mnogo govori. Promatrajući odnos vjere naspram odgoja, dobiva se jasna slika da je on neraskidiv. Bez prave vjere, ne može se govoriti o odgoju budući da je, prema njihovom mišljenju, vjera odgajateljica čovjeka koja ga usmjerava na razvijanje njegove duhovne i tjelesne moći te omogućuje njegovo određenje i svrhu.¹⁷⁵ Već se u prvom broju poziva na rad Albana Stolza, njemačkog teologa iz 19. stoljeća, koji je tvrdio da je dobar odgoj onaj

¹⁷² „Žensko biračko pravo i naše Narodno predstavništvo“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 72.

¹⁷³ „Bilješke: Hrvatska pučka stranka i žensko pravo glasa“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 88.

¹⁷⁴ Srpkinja, „Nove dužnosti katoličkih žena“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 5-6.

¹⁷⁵ T., „Vjera i uzgoj“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 8.

zasnovan na načelima Katoličke crkve.¹⁷⁶ Sukladno tom stavu, vjeronauk smatraju najvažnijim školskim predmetom te se svi ostali predmeti moraju temeljiti na vjerskim načelima.¹⁷⁷ Naglasak na religiozni odgoj koji bi trebao započeti kod kuće, s majkom kao odgajateljicom, prožima se kroz cijeli časopis. *Za vjeru i dom* smatra da su uloge majki i učiteljica najvažnije uloge žena budući da najviše utječu na odgoj cijelog naroda.

Nakon majki, odgoj djece preuzimaju učiteljice u školi. Budući da je njihova društvena uloga od velike važnosti, važan je i njihov rad i obrazovanje u katoličkom duhu. *Za vjeru i dom* upozorava na širenje liberalnih ideja među hrvatskim učiteljstvom i poziva na osnivanje katoličkog učiteljskog društva koje bi onemogućilo rad i širenje liberalne struje učiteljstva.¹⁷⁸ Kao jednu od „opasnijih“ liberalnih ideja navode izjednačavanje prava učiteljica i učitelja po pitanju udaje. Naime, udane žene prema tadašnjem zakonu o školstvu nisu smjele raditi kao učiteljice te su se tako za to pitanje počele javljati sve glasnije primjedbe.¹⁷⁹ *Za vjeru i dom* navodi članak iz *Domaćeg ognjišta* u kojem uredništvo postavlja pitanje da li je zahtjev države o djevovanju učiteljica zadiranje u njihovu osobnu slobodu. *Za vjeru i dom* članak oštro kritizira, napominjući da djevojke znaju za zakon o djevovanju prije izbora učiteljskog zvanja te da je školi bolje ako je učiteljica neudata. Smatraju da: „Zahtijevati izjednačenje prava učiteljica s pravima učitelja u pitanju djevovanja, nije ispravno. Drugačija je narav muškarca, drugačija žene; druge su sposobnosti muža, druge žene; druga je u porodici zadaća muža, druga žene. Muž bio oženjen, bio neoženjen ima da radi više u javnosti, dok udata žena spada u porodicu, u kuću. Na to ju sili sama priroda. Učiteljica kao učiteljica ima jednaka staleška prava kao i učitelj, jer ima jednake staleške dužnosti, no kao žena ima po svojoj prirodi radi osobite zadaće u porodici dužnosti različite od muževih, nema dakle ni jednakih prava.“¹⁸⁰ Možemo zaključiti da se *Za vjeru i dom* ne protivi obrazovanju žena, ali ako je ono isključivo po katoličkim načelima te u svrhu odgoja budućeg naraštaja. Tako ulogu učiteljice smatra vrlo važnom za cjelokupno društvo, ali po pitanju udaje i dalje stoji na čvrsto tradicionalnom stavu i neizjednačavanju prava učiteljica i učitelja, odnosno muškarca i žene u istom zvanju.

Za vjeru i dom nudi mnoge članke koji obiluju odgojnim savjetima za majke i učiteljice katolkinje. Tako Marija Tomšić - Im smatra da je jedna od glavnih uloga majki

¹⁷⁶ Isto, 9.

¹⁷⁷ Isto, 13.

¹⁷⁸ Bogoljub Strižić, „Katoličko učiteljsko društvo u Istri“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1912., br. 3: 91-93.

¹⁷⁹ Luetić, „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“, 169.

¹⁸⁰ „Neke primjedbe o udaji učiteljica“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1914., br. 3: 73.

odgojiti valjanog čovjeka, o čemu piše u članku „Tko da uzgaja dijete u najnježnijoj dobi?“. Navodi da majke oblikuju svoju djecu od najranije dobi te oštro osuđuje one majke koje novorođenčad daju u tuđe ruke, dojiljama i guvernantama. Mišljenje opravdava činjenicom da na taj način djeca poprimaju njihovu narav, a ne majčinu, te da statistički umire više djece koje imaju dojilje, nego koje hrani vlastita majka. Takva majka ne može duhovno odgojiti dijete, što bi joj trebao biti cilj. Davanje djeteta dojilji opravdava samo u slučaju teže bolesti i nemogućnosti dojenja vlastitog djeteta.¹⁸¹

U članku „Vjera i dom“ važnost religioznog obiteljskog odgoja ističe i Marija Jambrišak. Autorica također smatra da mora postojati uzajamnost vjerskog odgoja kod kuće i u školi.¹⁸² Marija Jambrišak je bila najpoznatija pobornica za visoko obrazovanje žena na prijelazu stoljeća. Javno je isticala sposobnost žena za umni rad, istovremeno navedeno dokazivajući studiranjem na bečkom Pedagogiumu, predavajući na Privremenom ženskom liceju te aktivno sudjelujući u obrazovnim pitanjima žena. Djelujući zajedno sa kolegicama učiteljicama, izborila je dopuštenje upisa na Mudroslovni fakultet. Iako se zalagala za visoko obrazovanje žena, utjecajem tradicionalne patrijarhalne sredine njezini nazori u pogledu posvemašnje emancipacije žena bili su vrlo umjereni. Njezini stavovi o njegovanju urođene uloge žena govore u prilog tome da ipak nije zagovarala potpunu ravnopravnost spolova.¹⁸³

Učiteljica Jelka Plivelić autorica je članka pod nazivom „Svećenik i učiteljica“, u kojem donosi usporedbu njihovih uloga u društvu.¹⁸⁴ Jelka Plivelić je završila Višu djevojačku školu i Žensku učiteljsku školu u samostanu sestara milosrdnica u Zagrebu, te je 1888. godine položila stručni ispit za učiteljicu. U vrijeme izdavanja članka radila je kao učiteljica u pučkoj školi u Privlaci.¹⁸⁵ Jelka Plivelić smatra da je jako važan sporazuman rad svećenika, kao odgajatelja naroda, i učiteljice, kao odgajateljice mladeži. Naglašava njihovu veliku sličnost jer im je rad posvećen istoj svrsi te su oni u selima diljem Hrvatske jedine obrazovane osobe.¹⁸⁶ U listu nalazimo još njezinih članaka sa savjetima o odgoju i obrazovanju, poput „Učini da mladež učenje zavoli“, u kojem naglašava da su učitelji dužni pridobiti volju djece za učenjem, a ne ih samo prisiljavati na rad. Prema njezinom mišljenju,

¹⁸¹ Marija Tomšić – Im, „Tko da uzgaja dijete u najnježnijoj dobi“, *Za vjeru i dom*, lipanj 1908., br. 7 i 8: 203-206.

¹⁸² Marija Jambrišak, „Vjera i dom“, *Za vjeru i dom*, siječanj 1908., br. 2: 33-37.

¹⁸³ Iveljić, *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*, 280.

¹⁸⁴ Jelka Plivelić, „Svećenik i učiteljica“, *Za vjeru i dom*, rujanj 1908., br. 9 i 10: 267-270.

¹⁸⁵ Stvaratelj: Jelka Plivelić, preuzeto sa: Nacionalni arhivski informacijski sustav: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6554 (posjećeno: 22.1.2017.)

¹⁸⁶ Jelka Plivelić, „Svećenik i učiteljica“, *Za vjeru i dom*, rujanj 1908., br. 9 i 10: 267-270.

učiteljice su dužne ponuditi učenicima kombinaciju rada s igrom i odmorom kako bi stekli volju za učenjem.¹⁸⁷

Navedeni članci govore u prilog mišljenju najobrazovanijih katolkinja tog vremena, učiteljica i spisateljica, naspram uloge majčinstva i učiteljstva. Svojim primjerom i savjetima žele utjecati na formiranje slike idealne majke i učiteljice, a svojim obrazovanjem ističu ulogu obrazovane katolkinje u društvu. Sama činjenica da učiteljice i glavne protagonistice časopisa *Za vjeru i dom* obraćaju puno pažnje na odgojna pitanja, govori o njihovoj važnosti i poziciji unutar postojeće uloge žena.

Govoreći o polju ženskog rada i pravu glasa žena, *Ženska misao* je također istakla važnost majčinskog odgoja, koji je i dalje na prvom mjestu, te važnost učiteljica kao najsrodnijeg zanimanja majčinskom. Važnost vjerskog obrazovanja vidljiva je iz njihovog stava protiv školskih reformi u inozemstvu, koje traže ukidanje vjeronauka iz nastavnog plana, budući da su smatrali školu mjestom u kojem se odgajaju dobri katolici.¹⁸⁸ Smatraju da općenito obrazovanje žena mora odgovarati potrebama supruga i majki, odnosno da ih treba osposobiti za obiteljski život. S druge strane, poučene ratnim iskustvom, autorice članaka u *Ženskoj misli* smatraju potrebnim strukovno obrazovanje, pogotovo za djevojke koje se ne udaju. Dakle, osim pučkih škola, potrebne su za žene strukovne škole, škole za kućanstvo, razne obrtno i trgovačke te učiteljske škole. Navode i opravdanu težnju za visokim obrazovanjem žena, stoga su potrebne više djevojačke škole i liceji za pripremu za studij. Smatraju da žene zaslužuju ravnopravan položaj s muškarcima na fakultetima, odnosno jednaka prava i dužnosti.¹⁸⁹ Iako ne uskraćuju visoko obrazovanje na različitim fakultetima, ponovo ukazuju čitateljicama na prirodno žensko zvanje i zanimanja u sferi odgoja te karitativnog i socijalnog rada, od kuda je moguće širiti najjači utjecaj žene na čitav socijalni i politički život.¹⁹⁰

Što se tiče odgojnih metoda, *Ženska misao* ne nudi mnoge konkretne savjete majkama, osim što upozorava na opasnost od alkohola i loše prehrane tijekom trudnoće.¹⁹¹ Ipak, govoreći o odgoju mladih, navodi novu modernu odgojnu metodu, tjelovježbu. Naglašavajući

¹⁸⁷ Jelka Plivelić, „Učini, da mladež učenje zavoli“, *Za vjeru i dom*, 1. rujna 1910., br. 7: 259.

¹⁸⁸ „Bilješke: Za katoličku školu“, *Ženska misao*, 15. srpnja 1920., br. 5 i 6: 87-88., Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 8.

¹⁸⁹ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, siječanj 1921., br. 7-10: 96-97.

¹⁹⁰ Sofija Brajša, „Žensko pitanje“, *Ženska misao*, siječanj 1921., br. 7-10: 97.

¹⁹¹ Dr. A. Ivanović, „Što bi svaka majka mogla učiniti za svoju djecu“, *Ženska misao*, lipanj 1921., br. 3-4: 25-26.

njezino veliko značenje, napominje da tjelovježba ne smije biti sama sebi svrhom, već kao pomoćno odgojno sredstvo.¹⁹²

Budući da *Ženska misao* smatra učiteljsku profesiju jednom od važnijih, ukazuje i na aktualan problem zapostavljanja učiteljica i neravnopravnog tretmana od strane vlasti, koji je prisutan u školskom sustavu još od 19. stoljeća.¹⁹³ *Ženska misao* naglašava važnost izjednačavanja prava muškaraca i žena u učiteljskoj struci, naročito u slučaju zapošljavanja školskih upravitelja i ravnatelja. Traži da se u slučaju zapošljavanja na navedenu funkciju bira sposobnija i kvalificiranija osoba, a ne isključivo muškarac, što je, naime, bila praksa tog vremena.¹⁹⁴ Osim toga, zaposlene žene u državnim službama su se suočavale sa problemom ukidanja dohotka na skupoću ako su bile udate za državne službenike, što je *Ženska misao* također oštro osudila.¹⁹⁵

Iz ovih navoda možemo izvući jasan zaključak da oba časopisa smatraju religiozan odgoj kod kuće i u školi od velike važnosti, te da obrazovanje žena kao glavni cilj ima upravo religiozno – odgojnu ulogu. Nudeći odgojne metode, *Za vjeru i dom* nastoji pomoći majkama i učiteljicama kod odgoja i obrazovanja djece prema katoličkim načelima, dok *Ženska misao* ne ograničava ulogu žena na isključivo odgojno – obrazovnu, već želi osvijestiti katolkinje na potrebu i za različitim strukovnim zanimanjima te fakultetskim obrazovanjem.

7.6. Ženske udruge i organizacije

Oba časopisa svojom svrhom navode širenje ženskog katoličkog pokreta i stvaranje jedinstvene ženske katoličke organizacije. Želju o takvom pokretu i organizaciji koju je *Za vjeru i dom* najavila još u svojem uvodu, nije uspjela realizirati. Tome ide u prilog izvještaj iz 1916. godine u kojem *Za vjeru i dom* ponovo poziva katolkinje na sveopću organizaciju. Tako saznajemo da je katolički ženski pokret „... zasad (...) još veoma daleko od jedne velike katoličke ženske vojske, koja bi sačinjavala novo „preziđe kršćanstva“ proti novom poganstvu i bezvjerstvu, koje nam prijeti. Mi trebamo u Hrvatskoj organizaciju katoličkih Hrvatica pod jednom centralom, jer samo onda katolički ženski pokret postaje prava moćna sila u borbi za

¹⁹² „Organizacija: Javna vježba ženskih katoličkih gimnastičkih odsjeka“, *Ženska misao*, lipanj 1921., br. 3-4: 29.

¹⁹³ Dinko Župan, *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)* (Osijek, Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013), 141.

¹⁹⁴ „Tražimo zaštitu svojih prava“, *Ženska misao*, ožujak 1921., br. 1-2: 9.

¹⁹⁵ Isto.

vjeru katoličku i hrvatsku domovinu!“¹⁹⁶ Iako još nije postojala središnja ženska katolička organizacija, postojala su mnoga katolička ženska društva koje je časopis podržavao i promovirao. Središnja organizacija ženskog katoličkog pokreta, odnosno Hrvatska katolička sveza, nastala je tek dvije godine kasnije.¹⁹⁷ *Za vjeru i dom* je u jednim od zadnjih brojeva pozdravila njezin osnutak, izvjestivši o tijeku i sudionicima konstituirajuće skupštine te iznijevši pozdravni govor gospođe Julije Brunšmid u skupštini, u kojem govori o važnosti Sveze za katolkinje i njihovu vjeru.¹⁹⁸ Iako prvi katolički ženski časopis, *Za vjeru i dom* nije postao organizacijsko glasilo katolkinja, već je nakon njenog osnutka prestao s radom, to je postala novoizdavana *Ženska misao*.

Do osnivanja Sveze postojala su katolička ženska društva koje je časopis *Za vjeru i dom* podržavao i promovirao. Postavlja se pitanje zašto do tada postojeće ženske organizacije nisu pokrenule jedinstvenu organizaciju za ženski katolički pokret. Odgovor nam nudi dr. sc. Rebeka Jadranka Anić, tumačeći da su prve ženske katoličke organizacije bile prvenstveno religioznog karaktera, te nisu mogle odgovoriti na aktualne društvene potrebe, odnosno razvijati svijest za društvenu pravdu i boriti se za ravnopravnost žena. Ipak, njihova uloga je važna zbog karitativnog i kulturnog djelovanja i produbljivanja vjerskog života te su postale ishodište budućih aktivnih katolkinja.¹⁹⁹ Iako je *Ženska misao* isticala apolitičnost katoličkog pokreta, s druge je strane tvrdila da „...nije danas za katolike ništa važnije i po katolički pokret u budućnosti ništa odlučnije od nastojanja da dođu katolici i njihova načela do što jačeg upliva na vladu i parlamenat.“²⁰⁰ Iz tog su razloga katoličke organizacije morale isključiti politiku, naročito stranačku, ali su se sve trebale zalagati da katoličanstvo pobijedi i u parlamentu.²⁰¹ U ovom ćemo poglavlju ukratko predstaviti ženske katoličke organizacije, zajedno s organizacijama nastalim u sklopu Hrvatske katoličke sveze.

Organizacije prisutne u časopisu *Za vjeru i dom* su Marijine kongregacije, društvo za naknadnu sv. Pričest, majčinska društva, Jelisavino društvo i Patronaže.²⁰² Budući da su katolički krugovi smatrali majke ključnim za odgoj djece po katoličkom principu, željeli su

¹⁹⁶ M. pl. S., „Trebalo da se organiziramo!“, *Za vjeru i dom*, svibanj, lipanj 1916., br. 5 i 6: 73.

¹⁹⁷ „Organizacija: Prosvjetne i religiozne organizacije: Hrvatska katolička ženska Sveza i njezine organizacije“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br. 4: 59.

¹⁹⁸ „Iz ženskoga svijeta: Hrvatska katolička ženska sveza“, *Za vjeru i dom*, svibanj, lipanj 1918., br. 5 i 6: 95-96., „Hrvatska katolička ženska Sveza“, *Za vjeru i dom*, srpanj, kolovoz 1918., br. 6 i 7: 97-99.

¹⁹⁹ Anić, *Više od zadanoga: žene u crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 128-129.

²⁰⁰ „Religiozne i prosvjetne organizacije: Predavanje „Katolička akcija“, *Ženska misao*, 1. siječnja 1920., br. 2: 29.

²⁰¹ Isto.

²⁰² M. Blazina, „Za vjeru i dom“, glasilo katoličkoga ženskog pokreta u nas“, *Za vjeru i dom*, 1. prosinca 1913., br. 10: 376.

udružiti katoličke majke u društva gdje bi naučile kako to učiniti te da im olakšaju položaj u moderno doba, o čemu nam izvještava *Za vjeru i dom*.²⁰³ Dužnosti članica takve organizacije bile bi odgajati djecu na način koji traži Bog, polaziti sastanke organizacije i slušati pouke te dnevno moliti sa djecom društvenu molitvu. U organizaciju bi se mogle učlaniti udane katolkinje svih staleža.²⁰⁴ Ideju su konkretizirali u vrlo kratkom vremenu te je već 9. veljače 1910. godine osnovana Majčinska organizacija u crkvi sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu.²⁰⁵ List je objavio poziv svim čitateljicama da se pridruže organizaciji te da nagovaraju sve majke koje poznaju na isto.²⁰⁶

Aktivno sudjelovanje žena u društvenom životu moguće je prepoznati putem socijalno karitativnih djelovanja. U časopisu *Za vjeru i dom* se naglašava važnost karitativnog rada, ponajviše kod učiteljica, budući da su one iz prve ruke mogle posvjedočiti bijedi i siromaštvu djece.²⁰⁷ Marijina kongregacija učiteljica je sudjelovala u karitativnom radu čemu nam svjedoči kratka vijest iz koje saznajemo da su učiteljice u Zagrebu 20. prosinca 1908. godine podjelile odjeću, obuću i voće za dvadesetdvoje djece.²⁰⁸ Uredništvo lista podupire rad karitativne organizacije Jelisavino društvo, koje su osnovale katoličke gospođe i gospođice socijalne sekcije Marijine kongregacije, za materijalnu i duhovnu pomoć siromašnima, pri čemu je potonja imala prioritet. Iz časopisa saznajemo da je Jelisavino društvo nastalo kao reakcija na dobrotvornu sekciju Udruge učiteljica, Naša djeca, koju je katolički tisak osudio zato što je njen cilj bila materijalna pomoć siromašnoj djeci u vidu hrane i odjeće, a ne rad za spasenje ljudskih duša i učvršćivanje vjere, te je problem predstavljala i činjenica da je sekcija pomagala djeci svih vjeroispovijesti te da nisu svi njezini članovi bili katolici. Smetalo im je što su navedenu sekciju podržavale „neprijateljske“ novine pa su pozvali sve katolike da Našu djecu osude jer nije djelovala na katoličkim principima.²⁰⁹ Katolički krugovi su bili svjesni sve veće potrebe za pomoć siromašnoj djeci i karitativnim radom, ali su dokazali određenu socijalnu i vjersku neosjetljivost kritizirajući dobrotvorni rad sekcije Naša djeca.

Kao glasilo Hrvatske katoličke ženske Sveze, *Ženska misao* izvještava o osnivanju i radu različitih ženskih katoličkih organizacija pod njenim okriljem, čiji se broj povećavao na području cijele Hrvatske. Sveza je osnivala različite organizacije i mnoge već postojeće su se

²⁰³ „Majčinska organizacija“, *Za vjeru i dom*, 1. siječnja 1910., br. 1: 27-29.

²⁰⁴ „Majčinska organizacija: Društvena pravila“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1910., br. 2: 59-62.

²⁰⁵ Bogoljub Strižić, „Majčinska organizacija“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1910., br. 3: 93-94.

²⁰⁶ Juraj Franko, „Materinska organizacija“, *Za vjeru i dom*, 1. svibnja 1910., br. 5: 158.

²⁰⁷ Danica Jerand, „Socijalno – karitativno djelovanje učiteljice!“, *Za vjeru i dom*, veljača 1908., br. 3: 65-68.

²⁰⁸ „Svega po malo“, *Za vjeru i dom*, ožujak 1909., br. 3: 93-94.

²⁰⁹ T., „Društvo Marije Jelisave i akcija „Za našu djecu“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1909., br. 3: 74-79.

pripojile njoj kao centrali. Sekcije Sveze uključivale su religioznu, prosvjetnu, karitativnu, kulturnu, sekciju za „narodnu propagandu“, sekciju za zaštitu sluškinja te sekciju protiv alkohola i duhana.²¹⁰

Sveza podupire i rad mnogih katoličkih organizacija, poput Hrvatskog kršćanskog radničkog Saveza, u kojem je postojala ženska sekcija za radnice iz različitih tvornica, sa zadaćom kršćanskog odgoja i poboljšanja radnih uvjeta.²¹¹ Djevojačko društvo učiteljskih pripravnica podučavalo je pripravnice načinima osnivanja i vođenja djevojačkih društava i njihove mladeži na selima.²¹² Spominje i već navedeno karitativno Jelisavino društvo, uz opasku da je svoj karakter promijenilo u humanitaran, zbog čega je karitativna sekcija Sveze osnovala Gospojinsko društvo sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu, s ciljem rada s bolesnicima. Sveza je, zadovoljna njihovim radom, osnovala isto društvo i u drugim župama.²¹³ Poticala je i učenice, osnovavši organizaciju ženske školske mladeži sa literarno poučnom, gimnastičkom, pjevačkom i sekcijom ručnog rada, sa svrhom nadopunjavanja školskog obrazovanja te zabave i higijenskog razvoja.²¹⁴

Časopis *Za vjeru i dom* je podupirao vjerske i karitativne ženske organizacije, ali ih nije uspio organizirati. Polje rada katoličkih ženskih organizacija iz *Ženske misli* bilo je šire te su organizacije zahvaljujući Svezi bile brojnije, ali su i dalje djelovale na jasnom katoličkom principu. Tako su ženske katoličke organizacije iza rata djelovale, osim na karitativnom području, i na području umjetnosti i kulture te su radile u korist vjerske, moralne i materijalne zaštite zaposlenih žena različitih profila, poput sluškinja, učiteljica i radnica u tvornicama.

7.7. Literarni radovi

Časopis *Za vjeru i dom* je, osim društveno – političkog sadržaja i različitih savjeta za kućanstvo iz već navedene rubrike „Svega po malo“, objavljivao različite priče, pripovijetke, romane u nastavcima i pjesme, s izrazito vjerskom tematikom i moralističkom porukom.

²¹⁰ „Organizacija: Staleške organizacije, Religiozne i prosvjetne organizacije, Karitativne organizacije“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 10-15.

²¹¹ „Organizacija: Staleške organizacije: Organizacija kršćanskih radnica“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 10.

²¹² „Organizacija: Religiozne i prosvjetne organizacije: Djevojačko društvo učiteljskih pripravnica“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 14-15.

²¹³ „Organizacija: Karitativne organizacije: Gospojinska društva sv. Vinka u Zagrebu“, *Ženska misao*, 21. studenog 1919., br. 1: 15.

²¹⁴ „Organizacija: Prosvjetne i religiozne organizacije: Hrvatska katolička ženska Sveza i njezine organizacije: Organizacija ženske školske mladeži“, *Ženska misao*, 20. travnja 1920., br. 4: 63-64.

Želeći razbiti monotoniju ozbiljnog sadržaja, na taj je način ponuđeno čitateljicama dodatno štivo, zbog kojeg bi se pretplatnice vraćale kupnji časopisa. Najzastupljenije su bile pjesme, objavljivane u svakom broju časopisa, pod autorstvom čitateljica i učiteljica. Iako bi trebale biti namijenjene prvenstveno zabavi i razbibrigi, te pjesme sadrže izrazitu ideološku poruku, poput prve objavljene, pod naslovom „Za vjeru i dom!“ ili poput pjesama „Dalmatinkama“ i „Kolegicama“.²¹⁵ Ono što možemo iščitati iz njih je da, obuhvaćajući narodne i vjerske motive, svojim sadržajem pozivaju hrvatske katolkinje za očuvanje kršćanskih vrijednosti diljem cijele Hrvatske. Dakle, objavljivane pjesme su više bile u funkciji podučavanja i motiviranja katolkinja za njihovu svrhu za očuvanje vjere i doma, dok je manji dio njih pisan isključivo radi samog uživanja u poeziji. Priče i pripovijetke iz *Za vjeru i dom* također koriste vjerske motive, govoreći naprimjer o redovnicama, sestrama milosrdnicama i misionarima, opisujući ih kao junakinje i hrabre vojnike „najslavnijeg Vladara“.²¹⁶ U mnogim su pripovijetkama žene bile glavni likovi, redovito prikazivane idealnim vjerskim karakteristikama. Tako nalazimo tekstove o pobožnoj i strpljivoj supruzi vojnog časnika ili požrtvovnoj kćeri koja se žrtvovala za svoju bolesnu majku.²¹⁷ Možemo zaključiti da je svrha objavljivanih pripovijesti također imala obrazovnu funkciju katolkinja na književnoj podlozi.

S druge strane, u časopisu *Ženska misao* ne nalazimo navedenu vrstu tekstova, što dokazuje užu orijentiranost uredništva na društveno – političku tematiku i želju za uključivanjem žena na aktivnu ulogu u javnoj sferi života. Nezastupljenost zabavnijeg štiva i činjenice da se časopis nalazio u financijskim problemima, te nije uspio duži vremenski period biti aktivan, upućuje na slabiju zainteresiranost ciljane publike za pretplatom.

²¹⁵ S. J. Š., „Za vjeru i dom!“, *Za vjeru i dom*, prosinac 1907., br. 1: 2-4., Neda, „Dalmatinkama“, *Za vjeru i dom*, ožujak 1908., br. 4: 98., Ljubica Kovačić, „Kolegicama“, *Za vjeru i dom*, 1. svibnja 1911., br. 5: 134.

²¹⁶ Rosanda, „Junačke duše“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1912., br. 2: 48-50.

²¹⁷ „Što sam dakle izgubio“, *Za vjeru i dom*, 1. veljače 1910., br. 2: 48, „Ironija smrti“, *Za vjeru i dom*, 1. ožujka 1913., br. 3: 90-93.

8. Zaključak

Proučavajući i uspoređujući ženske katoličke časopise *Za vjeru i dom* i *Žensku misao*, možemo izvući nekoliko zaključaka kako su navedeni časopisi oblikovali svoj pogled na društvene i političke događaje prisutne početkom 20. stoljeća. Stavljajući njihovo osnivanje u vremenski kontekst, jasno je da nastaju u dva različita trenutka. *Za vjeru i dom* u vrijeme kraja starog režima, sve većeg razvoja liberalizma i modernizma te razvoja katoličkog pokreta, dok je *Ženska misao* nastala u poratnom razdoblju, kada su liberalizam, demokracija i borba za žensko pravo glasa bili na svom vrhuncu. Njihovi stavovi prikazani u časopisima oblikovani su upravo novim političkim i društvenim promjenama, liberalizacijom i modernizacijom te, u skladu s time, promjenama s kojima se susrela Katolička Crkva. Suočavajući se s navedenim promjenama, Crkva se teško prilagođavala novim idejama. Kriza Crkve zahvaćene velikim promjenama očitovala se u težnji za očuvanjem postojećih tradicionalnih kršćanskih vrijednosti i otporu protiv liberalnih struja i modernih ideja koje su postepeno zahvaćale sve pore društva.

Antimodernističke, tradicionalne i konzervativne stavove koje je Crkva imala možemo pratiti u člancima časopisa *Za vjeru i dom*. Reagirajući na muški katolički pokret na području Hrvatske, obrazovane katolkinje su također željele sudjelovati u očuvanju tradicionalnih vrijednosti, vjere i doma. Svjesne velikog utjecaja tiska na društvo, osnovale su časopis za ciljanu publiku kako bi služio kao platforma za širenje njihove ideologije. Ono što se kao glavna nit vodilja prožima kroz sadržaj cijelog časopisa je upravo način kako postići očuvanje vjerskih ideala u Hrvatskoj te se vratiti tradicionalnim kršćanskim vrijednostima, u kojima je žena imala svoju dostojnu ulogu, ulogu majke, čuvarice vjere i supruge. Oštro se protivljujući idejama liberalizma i modernizma, smatraju da je hrvatski narod zatrovan „bezvjerskim“ tiskom te nemoralnom kulturom i umjetničkim izražajima, na što upozoravaju svoje čitateljice. Kada govore o ženskom pitanju, temeljni zaključak je da *Za vjeru i dom* ne odobrava težnje za rodnom ravnopravnošću na društvenom, kulturnom i političkom polju. Iako smatra obrazovanje žena važnim i potrebnim, ono isključivo služi kao sredstvo širenja ideja i kršćanskih vrijednosti na nove naraštaje. Iz toga proizlazi da *Za vjeru i dom* ne smatra potrebnim i opravdanim širenje ženskog polja rada, već ga ograničava na uloge majke, učiteljice i redovnice. Zahtjevi za ženskim pravom glasa su im također neopravdani, te se jasno izjavljuju protiv aktivnog političkog djelovanja žena, smatrajući politiku isključivo muškom domenom. Negativan stav naspram ženskog prava glasa opravdavaju činjenicom da bi političko djelovanje naškodilo majčinskoj ulozi žene. Upravo zato veliku pažnju posvećuju

odgojnom pitanju, usmjeravajući čitateljice prema slici idealne kršćanske majke. Iako *Za vjeru i dom* nije uspio u svom naumu vezano uz sveopću žensku katoličku organizaciju, promoviranjem vjerskih i karitativnih ženskih organizacija može se pratiti aktivno djelovanje katolkinja na tim područjima.

Prvi svjetski rat rezultirao je velikom promjenom rodni obrazaca, stavljajući ženu u muška zanimanja, što je do tada bilo nepojmljivo. Zahvaljujući redefiniranju rodni uloga i ratnim iskustvom, žene su započele glasnije tražiti svoja prava na društvenom i političkom polju. Takvo je ozračje prisutno i u tekstovima časopisa *Ženska misao*. Izrazito vjerski orijentiran, zadaća mu je također bila očuvati pobožnost žena i temeljne kršćanske vrijednosti u svim sferama života. Ono po čemu se uvelike razlikuje od stavova izraženih u časopisu *Za vjeru i dom* su pokušaji prilagodbe novim političkim i društvenim promjenama. Puno otvorenija u svojim idealima, *Ženska misao* je željela da hrvatske katolkinje postanu suvremene i obrazovane članice društva sa svim svojim građanskim i političkim pravima, ali da pritom ne zaborave na temeljna vjerska načela. Tako stav prema političkom djelovanju žena i otvoreno traženje ženskog prava glasa postaje glavnom i najvećom razlikom između hrvatskih ženskih katoličkih časopisa, budući da je u vrijeme izlaženja *Ženske misli* postojala velika mogućnost da će žene dobiti pravo glasa. Osim toga, naglašavajući prirodnu ulogu žene kao majke i supruge, *Ženska misao* je, poučena ratnim zbivanjima, smatrala nužnim proširiti žensko polje rada na različita zanimanja, ne ograničavajući se samo na kršćanski poželjnu žensku ulogu. Tako zagovara i visoko žensko obrazovanje i rad na područjima koja s njime dolaze. Za razliku od *Za vjeru i dom*, *Ženska misao* je bila strože fokusirana na svoj cilj stvaranja pobožnih, obrazovanih žena sa političkim pravom glasa, ne nudeći čitateljstvu širi spektar tekstova, poput onih u *Za vjeru i dom*. *Za vjeru i dom* se ugasio upravo u vrijeme trijumfa liberalizma, kada se njegovi nesuvremeni stavovi nisu slagali s interesom šireg čitateljstva, na što upućuju financijski problemi lista, odnosno nedovoljan broj pretplatnica.

Usporedbom tematika i sfere preokupacije časopisa *Za vjeru i dom* i *Ženske misli*, jasno je uočljiva njihova sličnost, ali i različitost koja nije samo rezultat liberalizacije, već i konteksta vremena. Iako i jedan i drugi ističu važnost očuvanja temeljnih kršćanskih vrijednosti u svim javnim i privatnim sferama života, bitno je naglasiti da su to željeli postići u suprotnim uvjetima. Dok *Za vjeru i dom* ističe konzervativne stavove o aktualnim zbivanjima, *Ženska misao* nudi umjereniji pogled, nastojeći uspostaviti komunikaciju s liberalnim idejama. Uz to, potrebno je istaknuti i drugačiju sudbinu oba časopisa. Dok se *Ženska misao* nakon donošenja Vidovdanskog ustava nepovratno ugasila, *Za vjeru i dom* se

ponovo pokreće, ovoga puta s još konzervativnijim stavovima. Ono što je zanimljivo je da *Ženska misao* predstavlja, iako kratkotrajnu, zasebnu cjelinu na početku stoljeća, kao klerikalan časopis koji promovira određene moderne ideje čitateljstvu, dok promjene društvenih i političkih prilika te pojava totalitarnih režima i rasta nacionalizma rezultiraju još radikalnijim sadržajem časopisa *Za vjeru i dom*.

9. Bibliografija

9.1. Izvori

Luč. Godišta: III (Zagreb, 1907./8.)

Za vjeru i dom (Zagreb, 1907.-1918., 1944.)

Ženska misao (Zagreb, 1919.-1921.)

9.2. Literatura

Anić, Rebeka Jadranka. *Više od zadanoga: Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*. Split: Franjevački institut za kulturu mira, 2003.

Benyovsky, Lucija. „Dobrotvorna gospojinska (ženska) društva u Hrvatskoj od osnivanja do Prvog svjetskog rata“. *Časopis za suvremenu povijest* 1 (1998): 73 – 93.

Coha, Suzana. „Konstrukcija i reprezentacija ženskoga identiteta u Zagorkinom *Ženskom listu*“. U *Neznana junakinja: nova čitanja Zagorke*, ur. Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, 257 – 297. Zagreb: Centar za ženske studije, 2008.

Cvrlje, Vjekoslav. „Vatikan i kršćanska demokracija u Italiji“. *Politička misao* 31 (1994): 57 – 69.

Červenjak, Jelena, Zlata Živaković Kerže. „Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće“. *Scrinia slavonica* 14 (2014): 129 - 141.

Čizmić-Horvat, Marina. „Ženski listovi u hrvatskom novinstvu“. *Riječ* 11 (2005): 101 - 107.

Gross, Mirjana. *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.

Iveljić, Iskra. *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Jagić, Suzana. „Jer kad žene budu žene prave ...“ - Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici

- Banske Hrvatske na prijelazu u 20. stoljeće“. *Povijest u nastavi* 11 (2008): 77 - 100.
- Jukić, Renata. „Ženska pedagogija“ i feminizacija nastavničke struke kao čimbenici skrivenog kurikula“. *Školski vjesnik* 62 (2013): 541 - 558.
- Jurić, Mirjana. „Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti“. *Libellarium* 2 (2009): 121 - 144.
- Krišto, Jure. *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.* Zagreb: Glas Koncila: Hrvatski institut za povijest, 2004.
- Krišto, Jure. „Katoličko organiziranje i politika: počeci Hrvatskoga katoličkog pokreta“. *Croatia Christiana periodica* 15 (1991): 86 - 104.
- Luetić, Tihana. „Pa, mora i to biti!“ – „Sveučilištarka“ i prva „Domagojka“ Božena Kralj“. *Croatia Christiana periodica* 38 (2014): 127 - 143.
- Luetić, Tihana. „Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu“. *Povijesni prilozi* 22 (2002): 167 - 207.
- Matijević, Zlatko. „Jedan dokument o hrvatskom katoličkom pokretu: Ljuboslav Kuntarić i apologija hrvatskoga katoličkog seniorata.“ *Croatia christiana periodica* 26 (2003): 129 - 178.
- Mercier, Jacques. *Povijest Vatikana.* Zagreb: Barbat, 2001.
- Miškulín, Ivica. „Općinski i parlamentarni izbori u Koprivničkom kotaru 1920. godine“. *Podravina* 4 (2005): 91 - 105.
- Nacionalni arhivski informacijski sustav. *Stvaratelji: Jelka Plivelić.*
http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_6554 (posjet 22.1.2017.)
- Ograjšek Gorenjak, Ida. „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje“- pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća“. U *Žene u Hrvatskoj:*

- Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 157-179. Zagreb: Institut Ženska infoteka, 2004.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. *Opasne iluzije: rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. „Otvaranje ženskog liceja u Zagrebu“. *Povijest u nastavi* 8 (2006): 147-176.
- Ograjšek Gorenjak, Ida. „Politika ženskog tiska“, U *Kako je bilo...O Zagorki i ženskoj povijesti*, ur. Sandra Prlenda, 145 – 190. Zagreb: Centar za ženske studije, 2011.
- Palac, Natalija. „Djelovanje ženskih crkvenih redova na razvoj hrvatskog školstva“, U *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, ur. Marko Pranjić, Nedjeljko Kujundžić, Ivan Biondić, 85 – 104. Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti, 1994.
- Peić Čaldarović, Dubravka. „Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918.-1941.)“. *Časopis za suvremenu povijest* 3 (1997): 491 – 503.
- Prlenda, Sandra. „Young, religious, and radical: The Croat Catholic Youth Organizations, 1922-1945“, U *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, ur. John R. Lampe i Mark Mazower, 82 – 109. Budapest, New York: Central European University Press, 2004.
- Prlenda, Sandra. „Žene i prvi organizirani oblici praktičnog socijalnog rada u Hrvatskoj“. *Revija za socijalnu politiku* 12 (2005): 319 – 332.
- Sablić Tomić, Helena. „Počeci slavonskog ženskog pisma“. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 34 (2008): 77 - 88.
- Strecha, Mario. *Katoličko hrvatstvo*. Zagreb: Barbat, 1997.

- Suppan, Arnold. *Oblikovanje nacije u građanskoj Hrvatskoj (1835-1918.)*. Zagreb: Naprijed, 1999.
- Šidak, Jaroslav, et al. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860 – 1914*. Zagreb: Školska knjiga, 1968.
- Šilović Karić, Danja. „Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj“. U *Žene u Hrvatskoj: Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, 181-190. Zagreb: Institut Ženska infoteka, 2004.
- Štimac, Vlatka. *Hrvatsko modno – odjevno nazivlje: jezična analiza modnih časopisa od 1918. do 1941*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2008.
- Šubic Kovačević, Ivana. „Prisutnost žena u zagrebačkom političkom tisku od 1920. do 1927.“ *Politička misao* 53 (2016): 103 - 128.
- Thébaud, Françoise. „The Great War and the Triumph of Sexual Division“. U *A history of Women in the West. V, Toward a Cultural Identity in the Twentieth Century*, ur. Georges Duby i Michelle Perrot, 21 – 75. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, 1994.
- Vujnović, Marina. *Forging the Bubikopf Nation: Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. New York: Peter Lang, 2009.
- Vujnović, Marina. „The Emergence of *Ženski List* in the Context of Interwar Croatia and the *Bubikopf* Debate“. U *Neznana junakinja: nova čitanja Zagorke*, ur. Maša Grdešić i Slavica Jakobović Fribec, 237 – 256. Zagreb: Centar za ženske studije, 2008.
- Župan, Dinko. *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*. Osijek, Slavonski Brod: Učiteljski fakultet u Osijeku, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2013.